TIJDING 1984 - 3

Kroniek van de heemkundekring

't ZUIDKWARTIER

Tijding

1984 - 3

Uitgave van de

heemkundekring

't Zuidkwartier

december 1984

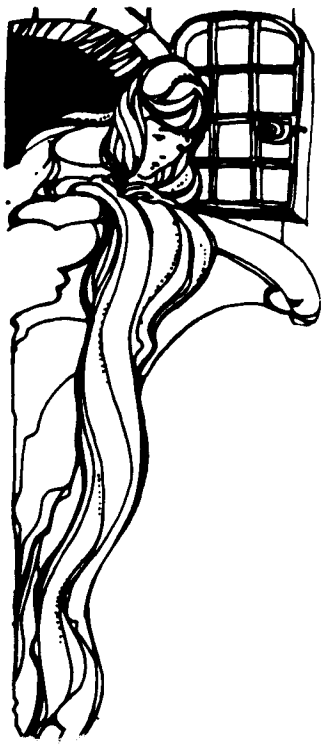

Tijding 1984-3

Inhoudsopgave

1. Doelstellingen van Heemkundige Kring Het Zuidkwartier. 3.
2. Samenstelling bestuur. 4.
3. Heemkunde een goede zaak. 5.
4. In Memoriam Toine Borremans. 8.
5. Herinnering aan de bevrijding van Putte. 9.
6. En toen was er die "Stem"!! 14.
7. Putte, September October 1944. 17.
8. Putte in Oude Wegen. 22.
9. Foto's bij de bevrijding van Ossendrecht. 28.
10. "De Oude Heerlijckheid Calfenne". 32.
11. Woensdrecht e.o. Voor en Tijdens De Bezetting. 47.

Nadruk, of overname uit "de Tijding" of gedeelten daarvan, in welke vorm dan ook, is zonder schriftelijke toestemming van het bestuur en schrijvers der artikelen verboden.
Het Zuidkwartier aanvaardt geen enkele verantwoording aangaande de stijl en juistheid der artikelen doch laat deze geheel voor rekening van de ondertekenaars.

DOELSTELLING VAN DE HEEMKUNDIGE KRING "HET ZUIDKWARTIER"

opgericht 27 maart 1977.

De Heemkundekring "Het Zuidkwartier" is een vereniging zonder winstgevende- of politieke oogmerken.Ze neemt ten opzichte van alle instanties een neutrale houding aan.

Haar werkterrein omvat het grondgebied der Zuidwesthoekgemeenten.

Zij stelt zich, met inachtneming van het bovenstaande, ten doel :

1. Het bevorderen van belangstelling op heemkundig gebied voor de omgeving, door het geven van voorlichting, het organiseren van lezingen, kursussen, ekskursies, tentoonstellingen en andere evenementen.

2. Het beoefenen en ter kennis brengen van de regionale geschiedenis, genealogie, antroponymie, topografie, toponymie, geologie, bodemkunde, waterhuishoudkunde en geomorfologie.

3. Het vastleggen van dialekten, al dan niet overgeleverde verhalen, rijmen, uitdrukkingen enz.

4. Het stimuleren tot het in stand houden van oude gebruiken, ambachten en folkloristische aktiviteiten.

5. Het ijveren voor het behoud van waardevolle landschappen en bouwwerken en kultuur-historische- en heemkundige waardevolle zaken.

6. Het uitgeven van een periodiek aan haar leden en andere voorkomende publikaties.

7. Alles te doen of te bevorderen wat in een heemkundig kader te plaatsen valt.

Nieuwe leden kunnen zich voor 1985 opgeven d.m.v. storting van de jaarcontributie ad. *f*. 25,- t.n.v. Penningmeester "Het Zuidkwartier" bij de Rabobank te Ossendrecht, nr. 14.05.21.437, gironummer van de bank : 1107397.

Inlichtingen betreffende het lidmaatschap kunnen worden ingewonnen bij : Mej. Bastiaanse, sekretaresse interne zaken.
Tulpstraat 11, Putte (N.Br.)
Tel.: 01645-2794 (Na 18.00 u.)

SAMENSTELLING BESTUUR HEEMKUNDEKRING "HET ZUIDKWARTIER"

Dhr. L. Timmermans, Duinstraat 36, 4631 KV Hoogerheide. Tel. 01646-2546	Voorzitter
Dhr. L.F. v.d. Bergh, Aviolandalaan 29, 4631 RP Hoogerheide. tel. 01646-3339	Vice Voorzitter
Mej. M. Bastiaanse, Tulpstraat 11, 4645 CS Putte. tel. 01645-2794	Secretaresse interne zaken
Dhr. G.C.J. Roovers, Huygensstraat 35, 4631 GK Hoogerheide. tel. 01646-3657	Secretaris externe zaken
Dhr. A. Mattheussens, Aanwas 27, 4641 JE Ossendrecht. tel. 01647-2662	Penningmeester
Mevr. J.C.V. de Greef-Verhees, Aanwas 47, 4641 JG Ossendrecht.	Redaktie "Tijding"
Dhr. J. van Loon, Kon. Wilhelminastraat 22, 4641 GS Ossendrecht. tel. 01647-2782	Bestuurslid
Dhr. A.A.J. Suykerbuyk, Bergsestraat 21, 4635 RD Huybergen. tel. 01644-2391.	Bestuurslid
Mevr. M. Beens- van Beeck, Koppelstraat 3, 4645 RD PUTTE tel. 01645-2581.	Bestuurslid

Losse nummers van "Tijding" zijn verkrijgbaar voor de prijs van *f*. 6,-- per stuk bij de secretaresse interne zaken :
Mej. M. Bastiaanse, Tulpstraat 11, 4645 CS Putte, tel. 01645-2794.

Ook nieuwe leden kunnen zich op dit adres opgeven.

HEEMKUNDE, EEN GOEDE ZAAK.

Wij leven in een tijd, die zichzelf voorbijloopt.
Nieuwe vindingen volgen elkaar in een ijltempo op. Meningen over wat voor zaken dan ook, kunnen zich in een korte spanne tijds volledig wijzigen.
Computer, automatisering en robotisering zijn woorden die ons dagelijks door de publiciteitsmedia worden voorgeschoteld.
Als men in een gesprek niet quasi-achteloos kan spreken over een screen, de terminal, de hard-ware en soft-ware en een programma zus en een programma zo, dan telt men eigenlijk al niet meer mee en wordt men aangezien voor iemand die hopeloos ouderwets is. Om met Toon Hermans te spreken: we leven in het tijdperk van vrouw Holle.

U zult zich afvragen wat dit met heemkunde te maken heeft. Toch nogal wat, zou ik zeggen.

Wij kunnen het er spoedig over eens zijn, dat onze vooruitstrevende tijd grote voordelen heeft.
In vergelijking met zo'n vijftig jaar geleden leven we, de economische crisis ten spijt, in welvaart. Aan eten is er in geen enkel gezin echt gebrek. Ons amusement krijgen we door een simpele druk op de knop en willen we ons verplaatsen, dan is voor de meesten van ons de auto beschikbaar. Deze brengt ons comfortabel waar we willen zijn.

Toch - maar hiermee vertel ik niets nieuws, want het is op deze wereld nooit anders geweest - heeft dit alles ook zijn schaduwzijde.

Gekomen uit een tijd waarin armoe troef was, is men sterk de nadruk gaan leggen op het materiële en wel zozeer, dat men heden ten dage, louter op dit vlak bezien, nog maar weinig medemensen echt nodig heeft.
Was men vroeger aangewezen op burenhulp - wat ook niet altijd ideaal was - thans zijn er onze sociale voorzieningen en allerlei officiële regelingen door middel waarvan hulp kan worden verkregen. Zat men vroeger met vrienden en kennissen te buurten, 's zomers op de stoep en 's winters rond de plattebuis, thans levert dat nogal eens problemen op, want er is net een wedstrijd voor de Europa-Cup of Dallas komt. Velen kennen de spelers in dit stuk beter dan hun naaste buren.
Gevoeglijk kunnen we stellen, dat we er ten opzichte van vroeger materieel zeer op vooruit zijn gegaan, doch dat de verhoudingen vanmens tot mens er onder hebben geleden. Het aantal individualisten onder ons is groot geworden.

Is dit verwonderlijk?
Ik dacht van niet. Goed beschouwd is het toch vanzelfsprekend dat wij, die in een roes van vernieuwingen leven, veranderingen ondergaan in ons denken, in ons gedrag en in heel ons doen en laten.
Geen generatie vóór ons heeft, zolang de wereld bestaat, in een zo korte tijd omwentelingen op allerlei terreinen beleefd, zoals wij die beleven.

Wij moeten er echter ook oog voor hebben, dat op een roes gewoonlijk ook een ontwaken volgt. Een ontwaken dat ons weer met beide benen in de werkelijkheid zet en waarbij getracht wordt de opgelopen schade zo spoedig mogelijk te herstellen.

Nu komt bij mij de vraag op: zou het ontstaan van die vele heemkundige kringen - in ons eigen Brabant zijn er welgeteld al 67 - een van die tekenen kunnen zijn die er op wijzen, dat we uit onze roes aan het ontwaken zijn?

Hoe dan ook, men gaat beseffen dat met de komst van het nieuwe er veel, te veel van wat waardevol was, overboord is gezet. Men gaat nu oude spullen weer terughalen. "Antiek" uit grootmoeders tijd is weer in. Nostalgie noemt men dat met een mooi woord.

Wat is hierbij de taak van heemkundekringen? Al het oude weer terughalen? Alsjeblieft niet. We zouden ons, laten we reëel zijn, doodongelukkig voelen.

Wat we in mijn zienswijze wel moeten doen, is, bestuderen van waar we gekomen zijn, bestuderen hoe onze ouders en voorouders met geringe middelen maar met veel vindingrijkheid zaken oplosten, bestuderen hoe gebruiken en gezegden zijn ontstaan en hieruit lering trekken. Het goede behouden en het waardeloze - want vroeger was beslist ook niet alles ideaal - laten voor wat het was.

Met dit alles vast te leggen en door te geven aan hen die na ons komen, verrichten heemkundekringen naar mijn mening een taak die bijzonder nuttig is. Ons nageslacht zal ons hiervoor- of ik zou me toch heel erg moeten vergissen - dankbaar zijn.

Dat het ook in onze Zuidwesthoek tot de oprichting van een heemkundekring is gekomen, stemt ons tot vreugde.
Hulde hiervoor aan de initiatiefnemer Fons Pijnen.
Fons, je hebt hiermee goed werk gedaan. Bedankt hiervoor.
Ruim zeven jaar heb je leiding gegeven aan onze kring. In deze periode heeft de vereniging zich ontwikkeld op een wijze, zoals we het bij de aanvang niet hadden durven hopen. Bergen werk

zijn er verzet. Het is dan ook vanzelfsprekend, dat het je moeite kostte om van deze vereniging, die in feite jouw geesteskind was, iets meer afstand te nemen. Jouw gezondheid maakte dit echter noodzakelijk.
Moge het echter, nu de overdracht van de wacht heeft plaats gevonden, een geruststelling zijn, dat al het mogelijke wordt gedaan om de kring voort te zetten op de wijze die jou voor ogen stond.

Beseffende echter, dat het werk van een man of zelfs van een heel bestuur gauw overzien is, maak ik van deze gelegenheid gebruik, allen die lid zijn van onze kring uit te nodigen er aan mee te werken, dat onze vereniging blijft floreren.
Aan degenen die wel lid zijn, doch nog niet actief bezig zijn in de kring, zou ik willen vragen, neem eens zitting in een van de vele werkgroepen die we op dit moment hebben.
Indien we met velen onze schouders zetten onder de taak die wij ons gesteld hebben, ben ik ervan overtuigd, dat het onze vereniging goed zal gaan en dat wij gezamenlijk een resultaat bereiken, waaraan wij veel plezier en genoegen beleven tot heil van onszelf en van hen die na ons komen.

L. Timmermans.

I N M E M O R I A M .

Toine Borremans

+ 2 oktober 1984

Toine Borremans is niet meer. Na een slopende ziekte heeft hij zijn beminden nog vrij onverwacht moeten verlaten.

Toine was een man om van te houden. Voor iedereen had hij een vriendelijk woord of een kwinkslag. Hij was geliefd in zijn handel en wandel. Dergelijke mensen, hij was pas 62 jaar, sterven altijd te vroeg.

Toine was een volksmens en liet dit duidelijk merken tussen en met de mensen. Moge zijn echtgenote en kinderen de kracht vinden zijn verscheiden te dragen en in zijn geest te handelen.

Ook ons als Heemkundekring "Het Zuidkwartier" droeg hij een goed hart toe. Het was hem een vreugde dat "zijn huisje" door ons werd gerenoveerd en ingericht.
Hijzelf heeft hiervan te weinig kunnen genieten. Wij vertrouwen dat zijn echtgenote en kinderen naar zijn verlangen ons werk laten continueren.

Toine hield van "zijn huisje" en de mensen hielden van hem. Wij willen je huisje "bewaren" zoals jijzelf zult voortleven in de harten van diegenen die je gekend hebben.

Toine, bedankt! Moge het goede je deel zijn!

HERINNERING AAN DE BEVRIJDING VAN PUTTE

Zoals in vele plaatsen in de Zuid-Westhoek tekende het einde van de Duitse bezetting zich voor het eerst in alle duidelijkheid af op die Dolle Dinsdag 5 september 1944.
Duitse militairen kwamen vanuit België in de grootste wanorde de grens over en trokken noordwaarts. Sommigen van hen waren vergezeld van hun Belgische vriendinnen. Met allerlei voertuigen, van paard tot kar tot fiets en soms zelfs kinderwagens werden uitrustingsstukken en andere zaken meegevoerd.

De wildste geruchten deden de ronde . "Londen" had gemeld dat Antwerpen en Breda bevrijd waren. Deze (onjuiste) berichtgeving en de overhaaste terugtocht van de bezetters was aanleiding tot het uitsteken vanhet rood-wit-blauw.
Aan de grens en het douanekantoor verzamelden zich "de wijzen" vanhet dorp om de gang van zaken te bespreken.
de kinderen speelden met de slagbomen aan de grens en vermaakten zich in het houten kantoortje van de "Zollgrenzschutz."
De Duitse douaneambtenaren die er hun werkzaamheden hadden verricht, en ook de veel meer gevreesde bezetting van de pastorie, bestaande uit Sicherheitspolizei en Feldgendarmerie waran met medenemen van het allerbelangrijkste vertrokken.

Een inwoner van ons dorp, die een week van te voren was gepakt met het smokkelen van een doos vulpennen was zo vrij de Duitsers te vragen of hij zijn "Fullfeder" terug kon krijgen. "Ga je gang," zei de Duitser, "ze staan op de tafel in de kamer." De eigenaar van de pennen ging snel naar binnen. Maar helaas, de pastoor was achterlangs door de tuin de pastorie binnengekomen en verklaarde alles wat zich daarin bevond tot zijn bezit. Ook de vulpennen. De eigenaar kon onverrichterzake afdruipen.

De vreugde over de terugtocht van de Duitsers was echter van korte duur. De opmars van de geallieerden was voor het Albertkanaal tot staan gekomen en de Duitsers kwamen terug; ook een gedeelte van de pastoriebezetting. Represailles voor de uitgestoken vlaggen bleven echter uit. Alleen werden een paar jongens, die in de kerktoren waren geklauterd en er een spelletje luchtalarm speelden met de zich in de toren bevindende sirene, gesommeerd naar beneden te komen. Ze moesten voor straf de tuinpaden van de pastorie onkruidvrij maken.

De bezetting door de soldaten van de Wehrmacht, die vóór Dolle Dinsdag in het dorp gelegerd was, kwam niet terug. Deze troepen waren nu gelegerd in Zuid-Beveland.

Wat nu kwam was wat je zou kunnen noemen "een zooitje ongeregeld". De bekendste figuur was wel de Hauptmann. Hij droeg niet het gewone Duitselegergrijs, maar een lichtbeige uniformjasje met in een knoopsgat het lintje van het Afrika-corps. Hij was met zijn oppasser en nog een paar anderen ingekwartierd in het huis van wijlen juffrouw Fraeters. Een machinepistool bungelde altijd aan een leren riem om zijn nek. Maar de echte militaire discipline met 3 appèls per dag op het pleintje bij het douanekantoor, zoals iedereen enige maanden geleden gewend was geweest en de "lustig singende" kolonnes, waren verleden tijd.

Groepjes Puttenaren, die naar de Huzarenberg gingen - toen een uitkijkpost naar België bij uitstek - beweerden dat je in Antwerpen op de Boerentoren en de toren van de Kathedraal de vlaggen zag wapperen. In "de week veur Putse kaarmes", begin oktober dus, begon het in het zuiden te rommelen.
Het werd iedereen duidelijk: nu wordt het menens!
Er werd verteld dat dr. Mathijs van Belgisch Putte op 4 oktober al "Engelsen" had gezien bij Kapellen.
Eén ding was zeker: degenen die zich op de morgen van de 5e oktober nog een keer op de Huzarenberg waagden, zagen er duidelijk de Belgische driekleur wapperen op de kerktoren van Stabroek. Het werd hollen naar huis, want er was duidelijk van dichtbij geweer-en mitrailleervuur te horen. Vanaf 12 uur "moest" iedereen in Putte binnen blijven, maar wie dat bevolen had was niet duidelijk.Om ± 12.30 werden de eerste Canadese bevrijders gesignaleerd.
Langs de Leempad, nu Canadezenlaan, kwamen zij "achter d'hoven" de akkers en weiden achter de huizen aan de zijde van het douanekantoor op. Dit is nu het gedeelte waar zich de woningen en het Wit-Gele Kruisgebouw in de Julianastraat bevinden. Door de tuinen van deze huizen slopen ze naar de Dorpsstraat om het vuur te openen op de Duitsers.
De bewoners vluchtten de kelders in. Er werd over en weer geschoten. Voor het huis van juffrouw Fraeters werd een Canadees door een ontploffende handgranaat een been afgerukt.

In één van de huizen die stonden op de plaats waar nu de Julianastraat begint werden gewonde Canadezen binnen gebracht en vandaar uit werd ook door de bevrijders op de Duitsers geschoten. Een van de gewonden overleed daar. Hij behoorde tot het regiment "The Royal Essex Scottish".
Om ± 2 uur kwam vanaf "het Rusland", nu Grensstraat, een Canadese brencarrier de Dorpsstraat ingereden. Ter hoogte van de huisnummers 29 en 31 (Buijs en Kerstens) werd de carrier getroffen door een antitankgranaat, afgevuurd door een kanon dat stond opgesteld ter hoogte van de huidige Amro-bank.
De carrier vervoerde, behalve een grote hoeveelheid munitie, ook een aantal gewonden; hoeveel is niet bekend. Door de ontploffende lading werden zij letterlijk in stukken gereten.

"dolle dinsdag" in de dorpsstraat

Vernielingen in de dorpsstraat op de ochtend van de bevrijding

geallieërde tank in de Breestraat op de morgen van de bevrijding

De hele middag en een gedeelte van de avond brandde en ontplofte de lading van dit voertuig.
Even voorbij de kerk sneuvelde een Canadees, getroffen door een scherf van een "Pantzerfaust." Het schoolplein, nu het parkeerterrein voor Albert Heijn, stond volgestapeld met Duitse munitie. Dat deze niet ontploft is tengevolge van de gevechtshandelingen heeft het centrum vanhet dorp voor een ramp gespaard.

Net voorbij het gemeentehuis hadden de Duitsers de grote eikebomen, die langs de weg stonden, afgezaagd en als versperring over de weg laten vallen. Bij de ingang van de toen nog niet verwoeste Beukendreef was een Duitse Mitrailleur-opstelling. De tweekoppige bemanning ervan sneuvelde.

In de nacht van 5 op 6 oktober werden de Puttenaren opgeschrikt door ontploffende Duitse granaten, en verschillende huizen liepen voltreffers op. Maar op de vroege morgen van 6 oktober was het iedereen duidelijk: Putte was bevrijd.
Colonnes infanterie en voertuigen trokken noordwaarts en op "het Rusland" en in de Breestraat stonden de tanks van de bevrijders.
Tussen het douanekantoor en de pastorie bood de Dorpsstraat een afschuwelijke aanblik: menselijke resten lagen overal verspreid en even voorbij de pastorie lag de gesneuvelde Canadees. In de bossen ten oosten van het dorp zaten nog Duitsers, voorzien van artillerie en mortieren. Herhaaldelijk werd Putte van daaruit beschoten. Er kwamen daarbij ook enige inwoners om het leven.

Volgens de overlevering zouden er daags na de bevrijding al ongeveer 10 Canadezen begraven zijn in de bossen van graaf Moretus, in het gedeelte dat "de hoge ster" heette.
Het dankte zijn naam aan het feit, dat dit gedeelte van het bos hoger lag dan de weg langs het kasteel en er op één punt bij een rode beuk 12 brede paden samen kwamen.
Eén van deze paden werd door de Canadezen als voorlopige begraafplaats gebruikt, ook voor hen die gewond vanuit Woensdrecht naar Putte werden gebracht en hier stierven.
In de Putse straat lagen aan de rechterzijde van de weg een vijftal Canadezen begraven.

In de daarop volgende dagen namen ook leden van de Belgische Witte Brigade deel aan de zuivering van de bossen rond Putte. Er vielen nogal wat gewonden in hun gelederen en de door hen meegebrachte antieke Belgische tank is nooit verder gekomen dan de Breestraat.
In Belgisch en Nederlands Putte werd massaal artillerie in stelling gebracht. Allerlei kalibers beschoten Woensdrecht, de Kreekrak en Huijbergen.

Als 's Morgens het "concert" begon kon je beter met de vingers in de oren lopen. En niet alleen het horen verging je, ook vaak het zien.
Door de luchtdruk gesneuvelde ruiten moesten soms door planken worden vervangen, omdat glas slechts sporadisch verkrijgbaar was.
Bergen met lege messing-hulzen bleven achter en toen na ongeveer 3 weken de artillerie vertrok, omdat de slag om de Kreekrakdam gewonnen was, begon een levendige export van deze hulzen, illegaal natuurlijk, naar België.
Toen de lege hulzen op waren begonnen de "durvers" de nog geladen exemplaren te demonteren. Dit heeft enige mensenlevens en gewonden gekost.

Voor Putte begon een nieuwe periode: nu een geallieerde "bezetting". Na het vertrek van Engelsen en Canadezen kwamen de Amerikanen. Want de oorlog was nog niet voorbij en de Duitsers probeerden de belangrijke Antwerpse haven met hun V 1's en V 2's te verwoesten. Voor de bestrijding van de V 1's werden grote aantallen Amerikaans afweergeschut en daarbij behorende zoeklichten in de bossen ten oosten van het dorp opgesteld. De Amerikanen waren in de school gelegerd. Herhaaldelijk vielen V 1's en V 2's vlak bij het dorp en veroorzaakten vernielingen.
Tot de totale capitulatie van de Duitsers kwam in 1945.

De bevrijding van Putte zal in de annalen van de geallieerde oorlogsgeschiedenis niet veel ruimte innemen. De bevrijdingsdag was in Putte ook snel vergeten. Waarschijnlijk kent niemand de namen van die Canadese jongens die in ons dorp sneuvelden voor onze vrijheid.
Een blijvende herinnering aan hun offer is nooit opgericht, dit in tegenstelling tot veel andere gemeenten in ons land. Wel werd in 1945 aan de toenmalige Canadese premier Mackenzie-King, toen hij voor een bezoek aan ons land bij Putte de grens overschreed, een Delfts-blauw bord aangeboden, waarop de dankbaarheid van onze gemeente jegens zijn landgenoten tot uiting werd gebracht.

Putte 1984

F.J. Buijs

EN TOEN WAS ER DIE STEM!!!!

't Is al heel lang geleden gebeurd, erg lang geleden zelfs. Eigenlijk is het logisch dat het toen gebeurde doodeenvoudig omdat zoiets tegenwoordig niet meer zou kunnen plaatsvinden. U zult zelf wel begrijpen waarom niet.

Het hele voorval vond plaats in het begin van de vorige eeuw. Ik heb de historie verschillende malen door mijn vader horen vertellen. En hij had het weer van zijn vader, mijn opa dus, die het op zijn beurt weer van zijn grootvader had. Om deze reden is het hele voorval van A tot Z een waar gebeurde geschiedenis; van vader op zoon weet U wel. De hoofdpersoon is een pure Bergenaar, Mathijs Hopmans.

Mathijs was een midden dertiger, die met zijn paard en wagen zijn dagelijkse boterham verdiende als voerman. Hij mende zijn rustige viervoeter regelmatig naar Roosendaal, en soms via Steenbergen naar Willemstad en een enkele maal naar Antwerpen. De ritten naar Roosendaal of Willemstad waren pure routine. Een dag heen, een dag terug.

Onderweg pauzeerde hij van tijd tot tijd voor het nemen van een hartversterking, waarbij herbergen als Wouwsche Tol, Roskam, Bareel, Zwarte Ruiter ook toen al geen onbekenden bleken. Bij al deze uitspanningen werd het paard niet vergeten en kreeg - wanneer de voerman zijn borrel genoot- een goed gevulde zak haver aangebonden. Maar naar Antwerpen ..... Ja, dan had Mathijs in de regel goed pijn in zijn buik. Meestal was een dergelijke buitenlandse rit voor hem een zware bezoeking.

Zoals U wellicht weet was er (en is er nog steeds) in B.o.Z. de Lievevrouwepoort. Dit immens grote gebouw werd gebruikt als stadsgevangenis. En door de onhygiënische en slechte toestanden wilde er wel eens een gedetineerde het loodje leggen, waarna de familie meestal geen prijs stelde op het stoffelijk overschot.

En dan was de beurt aan onze voerman. Hem werd dan verzocht het gekiste lichaam naar de kliniek in Antwerpen te vervoeren voor anatomische instructie aan de jonge chirurgijnen. En aldus geschiedde het

dat op een gure,koude dag in januari, wederom in het geniep een kist werd overhandigd met de opdracht "het vrachtje" gedurende de nachtelijke uren naar Antwerpen te vervoeren. Zo vertrok Mathijs.

Tegen schemer ging hij door de Bospoort en liet de stad achter zich en toen hij de Raayberg passeerde, liepen hem de rillingen over de rug.
Tegen de steeds donkerder wordende hemel n.l. tekenden zich de silhouetten af van de galgen. Vele misdadigers hoorden op diezelfde Raayberg hun laatste uur slaan, van diezelfde misdadigers waar één van hen met zijn kist tegen zijn rug drukte.

Zijn gedachten dwaalden af en werden steeds griezeliger. Langzamerhand werd het aardedonker, een duisternis en temperatuur waarin zich (in die tijd althans) zelfs geen hond meer op straat waagde.

Toen hij in de buurt van 't Schaliehoef was werd hij met een ruk uit zijn gepeins gehaald. Hij schrok zich in eerste instantie half dood. Doch toen hij zijn naam hoorde noemen bedaarde zijn hartslag enigszins en weldra bleek het Thomas Wolters, de marskramer uit Putte te zijn. Hij was op weg naar huis, en maakte dan ook dankbaar gebruik van de "lift" die Mathijs hem bood.

Luttele tellen later zaten zij dus samen op de bok en na een tijdje kwam - hoe kan het ook anders - het gesprek op de inhoud van de kist en hoe langer ze spraken hoe griezeliger de verhalen werden. De een bakte ze al bruiner dan de ander en ieder voor zich wilde flink zijn en zich niet laten kennen. Overbodig te zeggen dat het op de door dichte bossen omzoomde zandweg zo donker was als de hel, een fantastische entourage voor dit soort situaties.
Het was dan ook een opluchting voor de beide mannen toen ze (tegen middernacht) "'t Puts Meuleke" naderden; een vaste afspanning voor Mathijs.

Zo werd dus voor de herberg het paard gestopt en klopte men de waard uit zijn nachtrust, die dan ook na enig aandringen in de deuropening verscheen.
Mathijs wilde in zijn binnenste wel eens een warme borrel, evenals Thomas overigens want zo'n lange tijd in de nachtelijke kou is geen sinecure.
En plotseling hoorden ze het alle drie duidelijk.....
't Kwam uit Hopmans zijn wagen; met een heldere, donders goed verstaanbare stem werd voor een stuiver jenever besteld.....

Daar stonden de drie mannen: de waard, de voerman en de marskramer. Met vertwijfelde, krijtwitte gezichten keken ze elkaar een fractie van een seconde aan en kwamen dan in aktie.
De waard stormde terug naar binnen en klapte de deur met een enorme smak dicht en deed deze op slot. Voor de voerman en de marskramer bleef er niets anders over dan 't op een lopen te zetten; richting bos.
Doch, toen na enkele minuten alles rustig bleef, keerden beide helden - zij het slechts aarzelend - op hun schreden terug.
Toen de twee "kakkebroeken" nog een tiental passen van de herberg verwijderd waren, werden ze met een echte menselijke stem in hun eigen taal toegesproken. Aarzelend kwamen ze dichterbij en ontdekten toen dat ze van doen hadden met "Lange Peer", de onverlaat, de zwerver en stroper.

Maar wat was er nu feitelijk aan de hand geweest?

Wel, het was doodsimpel. Lange Peer was door de voerman in 't stikkedonker bij de bossen van de Zuidgeest voorbijgestoken. Daarbij onopgemerkt, noch door de voerman, noch door de marskramer, omdat ze 't veel te druk hadden met hun lugubere lading. Er bleef Lange Peer niets anders over dan ongevraagd achter op de wagen te springen, waar hij een wijle later in slaap sukkelde.

Hij werd eerst wakker door 't lawaai bij 't Puts Meuleke. Toen hij beide kerels een hartversterking hoorde bestellen, was hij er als de kippen bij om voor 'n stuiver jenever te bestellen.

Mathijs en Thomas hadden, (opgejut door hun griezelige gesprekken) maar één gedachte: de dode zat om een borrel verlegen! En toen na veel vijven en zessen de waard z'n deur weer had ontsloten en men gezamenlijk rond 'n flinke borrel zat, hebben ze nog 'ns hartelijk gelachen om de kostelijke grap.
Toch was het Mathijs een beetje eng om het hart toen hij na enkele hartversterkingen zijn paard weer in beweging zette.

Lange Peer en Thomas Wolters kozen de wijste partij: ze namen er nog een en legden zich toen te ruste in de herberg.

Scheldebaken,
5e jaargang nr 7,
maart 1979.

Piet H.B. Michielsen.

PUTTE, SEPTEMBER/OKTOBER 1944.

Ook bij ons wappert op dolle dinsdag 5 september het rood-wit-blauw aan de gevels. Wij, kinderen in die tijd, herinnerden ons de vlag nog maar vaag, maar waren er sterk door geïmponeerd en meenden dat hiermee de oorlog afgelopen was.
Een paar uur later waren de vlaggen verdwenen maar we bleven op straat rondhangen.Het was toch geen school. Wij, een paar zusjes, neefjes, nichtjes en andere schoolkinderen uit de buurt.

We dachten dat de Duitsers weg waren, maar opeens kwamen er lange rijen langs trekken uit België. Niet geordend zoals we gewend waren, maar slordig, vermoeid, met karren, fietsen, kinderwagens; alles waar een wieltje onderstond werd meegezeuld.

Ons gezin woonde in die tijd in het schoolhuis naast de school, toen gevestigd waar nu Albert Heijn staat. Een heel groot huis. Na enige tijd kwam er een controlepost in het huis tegenover ons en al die sjofele soldaten werden aangehouden en naar de school gestuurd, die gevorderd was. Bij veel particulieren werden officieren ingekwartierd. Bij ons ook. We waren wel wat bang voor de luitenant die bij ons was, een man met een streng uiterlijk, die altijd, als hij binnenkwam,de Hitlergroet bracht.

In de grote tuin achter ons huis, die gedeeltelijk doorliep tot een paar klassen van de school, mochten we niet meer spelen.Overal waren soldaten bezig met kleizeep, wat vim of gewoon water hun kleren te wassen, die op alle mogelijke plaatsen te drogen werden gehangen. Natuurlijk waren we nieuwsgierig genoeg om van tijd tot tijd toch eens rond te snuffelen en allemaal zijn we gaan kijken naar de latrine, die tussen een heg en een schuur was gegraven. Er stod een bordje bij waar iemand op had geschreven: "Wer über die Brille Kackt ist ein Schwein". Wij moesten daar erg om giechelen. En elke dag waren er andere soldaten zei men, want 's nachts moesten ze naar het front.

Een hevige strijd werd gevoerd bij het Albertkanaal. Dagen en nachten werd zwaar gevochten rond Ekeren, Brecht, St. Mariaburg en Brasschaet. Het nieuws werd op de radio-distributie door iedereen gretig beluisterd. Vaak kwamen er soldaten zo maar langs achter bij ons binnengelopen om te luisteren.
Ze waren ook ten opzichte van elkaar erg wantrouwend. De landkaart aan de binnenkant van een kastdeur werd door mijn vader en mijn broer vaak geraadpleegd.

Zo verging de tijd naar 5 oktober.

Het was die dag heel stil op straat, in de school en in de tuin. De Duitsers waren weg. Omdat van de school de deuren en sloten kapot waren en zodoende vrij toegankelijk voor iedereen gingen we al vroeg met vader, broer en zussen de school doorzoeken naar munitie, kogels en wat dies meer zij. Het leverde een flinke buit aan handgranaten en kogels op en om het uit de handen van spelende kinderen te houden werd alles bij ons thuis in een diepe kast opgeslagen.
Een aantal mannen uit de buurt, waaronder mijn vader en mijn broer gingen naar het bos omdat, naar werd gezegd, vanaf de huzarenberg de geallieerden te zien zouden zijn, en je de Belgische vlag in Antwerpen zou kunnen zien hangen. Vlug zijn ze teruggekomen want ze vertrouwden het toch maar niets.

Met een van mijn zussen was ik naar mijn tante, die tegenover ons woonde, gegaan, toen we hoorden dat de Canadezen aan de grens waren. We hoorden ook schieten en werden heel bang.
Cor Matheusen, een neef van ons die bij het gezinvan mijn oom en tante, de familie Sloven, was ondergedoken bracht ons vlug naar huis.
Amper was iedereen bij ons thuis, wij waren met tienen, of het schieten werd heftiger. Onze ouders sloten de rolluiken, maar met kieren om de bevrijders te kunnen zien aankomen.
En daar zagen we de eerste twee Canadezen achter elkaar aan deoverkant met sluipende bewegingen, omzichtig rondkijkend, het geweer in de aanslag, met schouders en ellebogen tegen ramen en deuren duwend.
De eerste was precies tegenover ons huis toen we een enorme klap hoorden. De ramen sloegen uit de sponningen, we werden onder het glas bedolven. We gilden van angst. De Canadees zagen we vallen. De andere sprong in het portiek bij Leijs.
Bij Lambrechts was een pantservuist ingeslagen, die de eerste bevrijder die we ons dorp zagen binnenkomen voor onze ogen doodde. Aan het gemeentehuis was een verschansing van omgezaagde bomen opgeworpen van waaruit de Duitsers, die nog in het dorp waren achtergebleven over de straat schoten. Meteen brak een verschrikkelijke schietpartij los.
Wij werden naar de kelder gedirigeerd en zijn daar het grootste deel van de dag gebleven. Van mezelf weet ik nog dat ik vreselijk bang ben geweest. De uren kropen om. Later in de middag werd het schieten heviger. De ontploffingen klonken veel harder en opeens was er een Duitser in huis. De Tommy's waren teruggeslagen zei hij en net voorbij Jordaens was een pantser afgeschoten. Mijn vader moest maar eens even mee gaan kijken!
Vanwege zijn superieuren, die ook weer in het dorp liepen, moest mijn vader bij nader inzien toch maar niet meegaan.

Eigenlijk had hij huiszoeking moeten doen, maar hij zette zich in de keuken op de bank die daar stond en keek niet verder. Gelukkig maar. Wij kenden hem wel. Hij had een poosje in de school gelegen en kwam rond etenstijd altijd een bord vragen.

Bij de buren werden de huizen wel doorzocht hoorden we later.

Dichter bij de grens waren er schietpartijen tussen Duitsers die zich aan de ene kant in de huizen verschansten en Canadezen die dat aan de overkant deden, terwijl de bewoners zich in de kelders bevonden. De overmacht van de Canadezen was veel groter en de Duitsers trokken zich definitief terug. Wij bleven die nacht in de kelder.

Op de morgen van 6 oktober waren we heel vroeg op. Het schieten had opgehouden en we mochten buiten. We waren vrij! We zagen onze bevrijders in de straat. De buurman had een laken over het lichaam van de gedode Canadees gelegd en wij legden de laatste bloemen uit de tuin bij hem, posthuum voor al die jongens die ver van huis voor de vrijheid van de mensen in een klein onbetekenend dorp sneuvelden.

Ongeveer vijftig meter van ons huis stond de uitgebrande pantserwagen waarvan de Duitser had gesproken. De gesneuvelde bemanning was deerlijk verminkt. We moesten ook even aan de grens gaan kijken. Het prikkeldraad dat jarenlang in de Grensstraat en Leempad ons land van België scheidde was opgeruimd en we konden zo maar doorlopen. De bewoners van die straten konden weer bij hun buren , die meestal familieleden waren, weer binnenlopen.

Later op de dag werd Putte opnieuw beschoten. Bij het landhuis in de bossen van Meurisse stond mortiergeschut opgesteld waar mee het dorp heftig onder vuur werd genomen. Wij sliepen die nacht in de kelder bij onze familie, de familie Sloven, die zelf ook een groot gezin had. Het was dus passen en meten. Het was ons geluk. Die nacht bleek een granaat in ons huis ingeslagen te zijn, die de opkamer had vernield en een gedeelte van de kelder waar we de vorige nacht meenden veilig te zijn. Overal zaten gaten van scherven. Ook in de schaarse goede kleren die mijn moeder uit voorzorg naar de kelder had gebracht.

Weer kwam een angstige dag. In de middag ontplofte er een granaat op de stoep aan de achterzijde van ons huis, die de serre en het schuurtje lelijk toetakelde. Van de serre was nu geen ruit meer heel. Door een patrouille Canadezen werd 's avonds het geschut uitgeschakeld.

Véél mensen hadden schade geleden. Verscheidene burgers werden gedood, anderen gewond en enkelen overledenlater aan hun verwondingen. Rondom in de bossen zijn bij de gevechten om de bevrijding een vrij groot aantalCanadezen en Duitsers gesneuveld.

Een paar dagen later, bij de gevechten in Hoogerheide - Woensdrecht moest de bevolking aldaar evacueren. Het overgrote

deel trok naar Ossendrecht en Zandvliet.Een paar families kwamen naar Putte. De verhalen waren schokkend.
Op 27 oktober was Bergen op Zoom vrij. Mijn vader en pastoor Wolters reden er met de fiets heen en konden er meteen de kelder in. De pastoor op de pastorie van de Markt en mijn vader bij familie. Zo spoedig mogelijk kwamen ze naar huis terug. Met onze familie had mijn vader afgesproken dat ze beter naar Putte konden komen als het zo onrustig bleef. De volgende dag kwamen ze. Oom en tante Muhren met de kinderen en de familie De Rijk, kennissen van hen en mijn ouders. 19 Personen. Ons huis was erg groot. Ons gezin bestond uit tien personen en het was dus nu heel vol. Ik was net dertien geworden en werd aangeduid als "tussen tafellaken en servet".
Het linnengoed was blijkbaar door 4 jaar oorlog ook erg aangetast vond ik, want voor het gemak werd ik met de kleintjes gelijkgeschakeld en moest samen met hen vroeg naar bed.
Niet onbegrijpelijk natuurlijk als 's avonds iedereen binnen was in een gehavend huis met kapotte ramen en kaarslicht.
Maar ik was wel gepikeerd.

De aanvoer van eten was intussen vrij vlot op gang gekomen. Aardappelen konden we altijd al genoeg krijgen maar nu werden er enorme hoeveelheden per dag geschild. Voor brood was een toewijzing nodig van de distributiedienst en als wij in die dagen naar de bakker gingen leek het of we de winkel geplunderd hadden.
Overigens weet ik nog precies hoe die eerste knakworst in gelei, de eerste corned beef, de chester kaas en de massa's biskwietjes smaakten. En niet te vergeten de grote pannen ei met eierpoeder die bovendien oneindig konden worden aangelengd. Naderhand toen we verzadigd waren heb ik die smaak nooit meer zo terug kunnen vinden.

Na een week gingen onze logés naar huis terug. Zoals ze gekomen waren, te voet 20 kilometer.
De eerste tijd was het stil in huis. Inmiddels was de plaag van de "V"-bommen begonnen. Een nieuwe angst, nieuwe vernieling. Een gebedje uit die: Onze Lieve Vrouwke, geeft hem een douwke dat ie overgaat en niet valt in deze straat.

Langzamerhand hervatte zich het ritme van een normaal leven. We gingen weer naar school, ruiten werden hersteld (en braken weer even vlot), het huis werd opgelapt. Onderduikers kwamen thuis. Iedereen was blij. In de winkels kwam weer wat te koop.

Er brak weer toekomst aan.

M. Bastiaanse.

PUTTE IN OUDE WEGEN.

Bij het verklaren van de namen van de wegen in Putte hebben wij gebruik gemaakt van de volgendekaarten:

1. De hedendaagse kaart van Putte.
2. De kaart, behorende bij de wegenlegger van 1878
3. De kaart van 1872 van H. Adan, afgedrukt in het Moretusboek van S.B.B.
4. De kaart van H. Adan ook uit het Moretusboek
5. De kaart behorende bij het cijnsregister van 1760
6. De kaart van J.B. Adan uit het Gem. Arch. van Bergen op Zoom uit de 18e eeuw.

Ter verduidelijking is een kaartje van de wegen in Putte bijgevoegd; de cijfers duiden de besproken wegen aan.

DE HUISKENSDREEF

No. 13 op het kaartje. Deze loopt van de Bosweg met een haakse hoek naar het punt waar de Vijverdreef bij de grens met België uitkomt.
Op de kaart van 1782 staat hij al getekend, maar zonder dat er een naam bij staat. Op de kaart van de wegenlegger is alleen het gedeelte van de haakse hoek naar de Belgische grens getekend, met de vermelding "Huiskensdreef". Op die haakse hoek staat bebouwing getekend (huiskens) die nog steeds aanwezig is; dit zou de naam kunnen verklaren.
Minder waarschijnlijk is dat we hier aan de persoonsnaam Huiskens moeten denken. Een straatnaambord ontbreekt bij de kruising met de Bosweg en ook in het bos, waar de dreef op particulier terrein loopt, is geen bord te vinden.

DE JORDAENSSTRAAT

No 14 op het kaartje, loopt van de Antwerpsestraat naar de Achterstraat. In 1878 wordt hij met name genoemd. Op de kaart van 1782 is hij als een fijn lijntje te zien. Hij is genoemd naar de Antwerpse schilder Jacob Jordaens (1593 - 1678), die te Putte begraven werd. (Zie over Jordaens het artikel van A.J. Pijnen in Tijding 1978-No 3). Op de hoek van de Jordaensstraat en de Antwerpsestraat staat het Jordaensmonument.

DE KASTANJEDREEF

No 15 op het kaartje, loopt van een niet met name genoemd stuk weg (het verlengde van de Huiskensdreef) naar de grens met België en geeft van daar aansluiting op de weg van de Putse Moer naar de Kalmthoutsesteenweg. Deze weg is duidelijk aangelegd van de Belgische kant uit; op de topografische kaart van 1936 is hij als enige in dit gebied als verhard aangegeven.
Die verharding vond men kennelijk iets bijzonders, want de volksmond in Putte zegt "Assieweg" (Assie = koolas).

De naam Kastanjedreef is gegeven vanwege de vele tamme kastanjes die daar groei(d)en. Er staat een landhuis plus boerderij aan deze weg; het huis werd vroeger bewoond door een fabrikant van chocolade, genaamd Meurisse.
Op de topografische kaart van 1935 wordt het gebied ter plaatse Heirust genoemd.
Momenteel is deze weg, die geheel op particulier terrein loopt noch van de Nederlandse, noch van de Belgische kant toegankelijk.

DE KEIZERSTRAAT

No 16 op hetkaartje, loopt van de Antwerpsestraat met een haakse hoek naar de Postbaan.Op de kaart van 1872 is er nog niets van te zien, maar op de kaart van 1878 staan er huisjes langs getekend. Het land in de omgeving was eigendom van een familie De Keizer, wat de naam waarschijnlijk verklaart.

HET KERKSTRAATJE

No 17 op het kaartje, loopt van de Kerkstraat of Zoekweg in zuidoostelijke richting het bos in dat ten noorden van Putte ligt. Voor de naamsverklaring verwijzen wij naar Tijding 1982 - no 3, waar we in het artikel van A.J. Pijnen over achttiende eeuwse veldnamen te Putte (op pag. 11) lezen! "Dit is een zandweg die naar de oudste kerk vanPutte voerde. Deze kerk lag aan deze zandweg ongeveer 1 km ten noorden van de grens en ongeveer 700 m in westelijke richting.
De kerk is met het oude Putte tijdens de 80-jarige oorlog omstreeks 1582 verloren gegaan."
dezelfde verklaring geldt voor de Kerkstraat of Zoekweg, die haaks op het Kerkstraatje staat en van de Putseweg in zuidwestelijke richting het bos in loopt (no 17A op het kaartje). Beide wegen staan uiteraard al getekend op de Cijnskaart 1760. Voor debetekenis van "Zoekweg" zie bij de Z.

DE KLAVETTERSTRAAT

No 18 op het kaartje, loopt van de Antwerpsestraat naar de Achterstraat. In het woordenboek van Van Dale vinden we bij "klavetteren" dat het Zuidnederlands isen ook voorkomt als "klabetteren". Aldaar vinden we: een hevig gerucht maken, van zich geven; luid babbelen, snateren, donderen.
Als we naar de eerste betekenis kijken is het mogelijk dat de voetstappen in dit tamelijk smalle straatje opvallend luid geklonken moeten hebben. Hiertegen pleit echter dat het pas na W.O. II bestraat werd, terwijl het al op de kaart van 1878 met name genoemd wordt. Wel was in deze straat op de hoek met de Antwerpsestraat een smederij (van "Manu") gevestigd, die voor het nodige gerucht gezorgd kan hebben.

DE KOPPELSTRAAT

No 19 op het kaartje, loopt van de Antwerpsestraat naar de Heerenbaan. Hij koppelt dus deze twee tamelijk belangrijke wegen aan elkaar. Vandaar de naam.
Op de kaart van 1782 staat hij al getekend.

DE KROMMEWEG

No 20 op het kaartje, loopt van de Putseweg naar de Heerenbaan en vertoont een duidelijke kromming, wat de naam verklaart. Aan deze weg is een Joodse begraafplaats gelegen; hierover meer bij de Noordweg.

DE MOLENBERGSEDREEF

No 21 op het kaartje, loopt van de hoek van de Grensstraat en de Bosweg in noordoostelijke richting het bos in, waar hij dood loopt; hij is onverhard.
Op de hedendaagse kaart van Putte wordt het eerste stuk van deze weg "Zanddreef" genoemd en het tweede deel "Weg naar Calmpthout" en wordt de volgende aan de Bosweg gelegen zijdreef "Molenbergsedreef" genoemd. Dit is kennelijk niet in overeenstemming met de werkelijke situatie, want de enkele huizen aan de eerstgenoemde weg hebben als adres"Molenbergsedreef". De namen zijn kennelijk op de kaart verwisseld.
Op de hoek Grensstraat - Bosweg staat de grenspaal uit 1843 no 256 en daarnaast het Belgische straatnaambord "Driehoevenweg", waarmee kennelijk de zuidkant van de Grensstraat wordt aangeduid.
Merkwaardig is dat iets noordelijk op de kruising van de Bosweg en de Hogebergdreef een boerderij staat met de naam "Driehoeven". Vroeger heette het hele gebied zo.
Halverwege de Molenbergsedreef en de Zanddreef liep vroeger een verbindingsdreefje "het halve maantje" genaamd, maar dit bestaat nu niet meer. Aan het eind van de Molenbergsedreef bevindt zich een dwarsdreefje naar de grens met België. Tegen het gebruik hiervan wordt door de omwonenden bezwaar gemaakt.

N.B. Op het kaartje in Tijding 1984 - no 1 staat ten onrechte het cijfer 9 van de Grensstraat bij de Molenbergsedreef.

DE MOLENSTRAAT

No 22 op het kaartje, loopt van de Breestraat in noordelijke richting dood. Op de kaart van 1771 staat hij al getekend.
Op de kaart van 1878 wordt hij Huismansstraatje genoemd, maar Molenstraat is een betere benaming omdat ter plaatse een molen gestaan heeft.
Informatie over de geschiedenis van de molen ontvingen wij van de Heer A. v. Pul, schoonzoon van de voormalige (mulder) eigenaar van de molen, C. Bogers.
De molen schijnt in de 19e eeuw op Den Dam in Antwerpen gestaan te hebben, is daar afgebroken en te Putte weer opgebouwd. Een koopakte van de molen vermeldt, dat A. Martens, koopman te Bergen op Zoom op 23 - 9 - 1919 hem verkocht aan Gabriël Mattheussen uit Putte. Men sprak toen van Oost Putsche straat. Op 14 - 2 - 1926 werd de molen eigendom van Cornelis Bogers, die rond de jaren '30 de molen af liet breken.Tot op heden is het (transport)bedrijf nog eigendom van de familie Bogers.

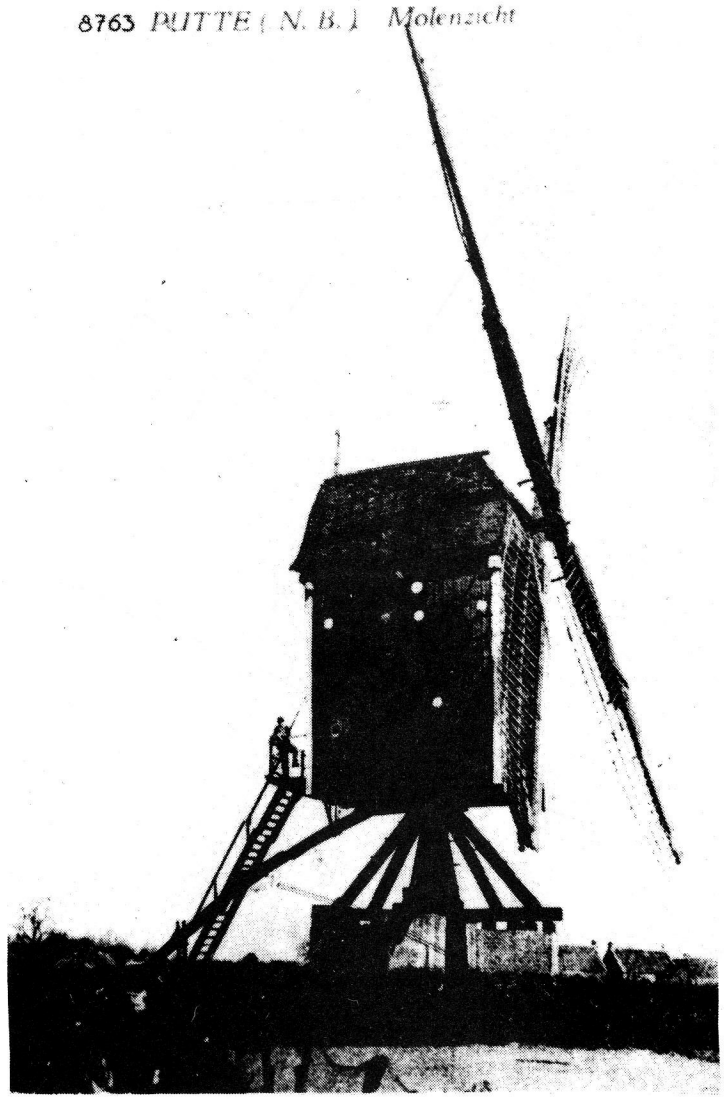
8763 RUITTE (N. B.) Molenzicht

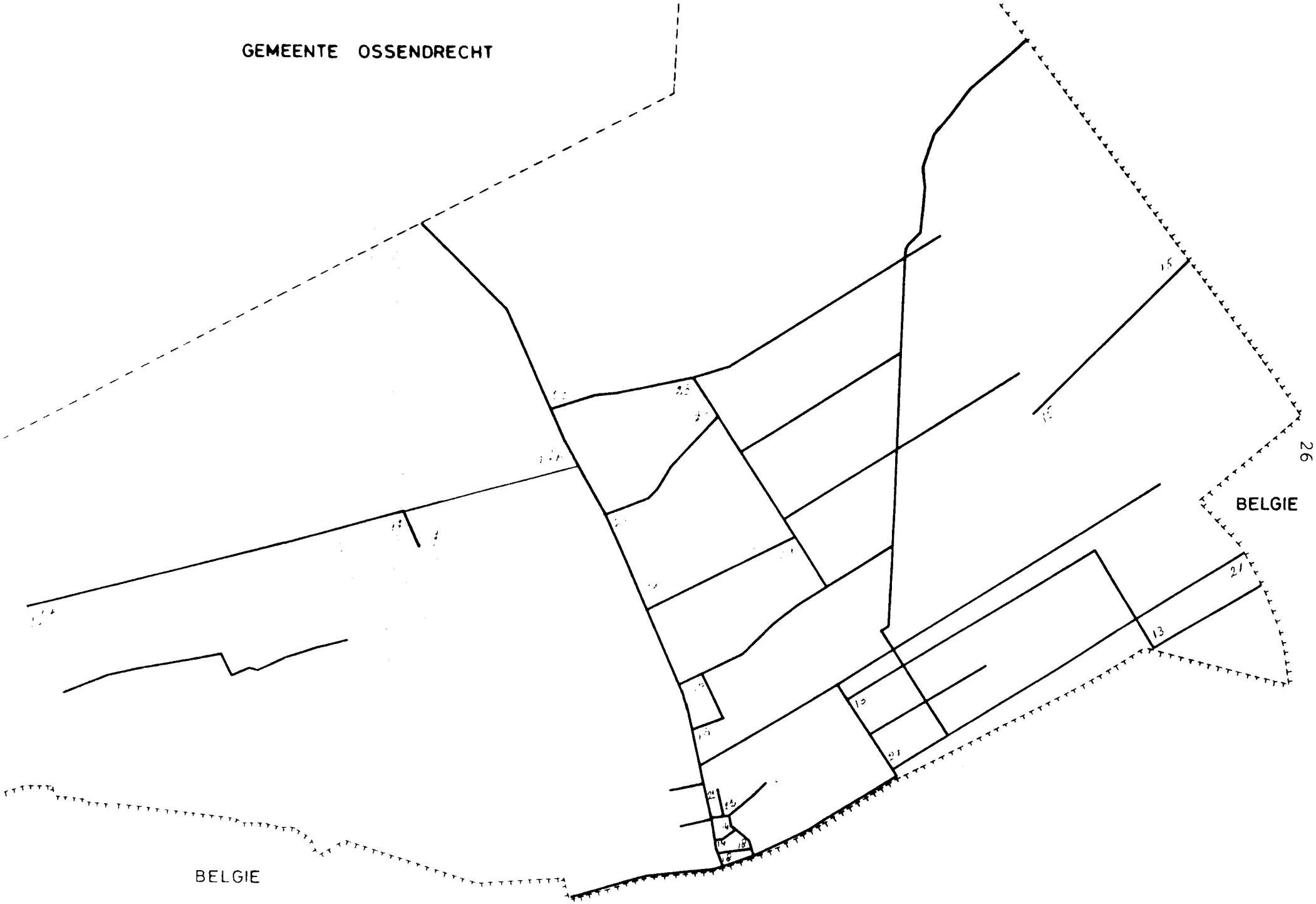
GEMEENTE OSSENDRECHT
BELGIE
BELGIE

DE NOORDWEG

No 23 op het kaartje, loopt van de Putseweg in oostelijke richting naar de kruising Heerenbaan - Verbindingsdreef.
Aan de noordkant van de weg vinden we de Israelitische begraafplaatsen. De Joden hebben hier een eeuwige concessie verworven en worden daar begraven met een zakje uit Israel aangevoerde aarde onder het hoofd. Het zijn hoofdzakelijk Antwerpse Joden die hier begraven worden. In België kunnen graven al na 90 jaar geruimd worden, vandaar dat men naar Nederland uitweek. Door de"eeuwige concessie" kan de Joodse wet, die zegt dat een overledene niet in zijn rust gestoord mag worden, nageleefd worden.
Juist dit jaar bestaat de Trechie-stichting, die de begraafplaats beheert 100 jaar. Ter gelegenheid hiervan werd een gedenkteken onthuld.
Volgens de Joodse godsdienst mag er niets staan tussen de dode en zijn schepper; daarom plaatst men geen bloemen op het graf of liggende grafstenen. Wel staan er verticale gedenkstenen met inscripties. Deze worden vervaardigd in de schuin tegenover de begraafplaats gelegen steenhouwerij van Joseph Glatt, een uit Oostenrijk afkomstige Jood, die hier zijn bestaan vond dank zij de begraafplaats.
Wat de naam Noordweg betreft: die weg loopt in het noordelijke deel van de gemeente Putte, maar hij loopt wel vrijwel oost-west en niet naar het noorden, zoals men zou denken.

Hoogerheide, oktober 1984

Werkgroep Toponomie.

Bij de foto's.

In onze vorige Tijding plaatsten wij een foto met het onderschrift : Bevrijdingsoptocht (blz. 19). Dat was echter niet correct.
Het betreft n.l. een foto van de gouden bruiloft van het echtpaar Hendrick-Schroeyers, eigenaren van het toenmalige café "In Den Rubens", nu het Hondseind te Ossendrecht.
Op foto nr. 3 ziet u het echtpaar temidden van familie, vrienden en leden van het buurtschap Hondseind welke de versiering verzorgde (ook wel "breien" genoemd) ter gelegenheid van hun bruiloft.

1. Ossendrecht. Tijdelijke begrafenis van de gevallen Canadese militairen gesneuveld aan de Kreekkrakdam, oktober 1944.
   Kleine jongen midden tussen muzikanten : Jos van Loon. Daarachter Gerard v.d. Poel. Rechts klein meisje Dingemans en Huygen. Geheel links jonge dame Sjan Boogers. Daarachter Sjan van Dooren, Sjan Oosterbosch, Piet Orban.

2. Begrafenis. Links vooraan burgemeester Vos de Wael van Ossendrecht. Corrie Mattheeuwsen, daarnaast dominee en Willem Sneep.

3. Foto Gouden Bruiloft. (Zie bovenstaand).

4. Het feestcommitee : Dhr. v.d. Eijnden, Buremans, Mevr. v.d. Bussche, Dhr. Willemse, van Keulen, Poel tijdens aktiviteiten van de bruiloft.

5. Bevrijdingsoptocht : op het paard Dhr. Jansen, Vermeiren. Dames Vermeiren, Jacobs, Nuyts, Melsen, Jansen, Joppe, Vermeiren.

6. Oranje meisjes buurtschap Hondseind. Oranje blouses, witte rokjes met oranje linten.
   Van Links naar rechts : Sjan Wouters, Sjan v. Veldhoven, Hilde v.d. Bussche, Hilda Meylemans, Marie v. Veldhoven, Caroline van Veldhoven, Betsie de Beukelaer, Hilda Bolders, Marie Huygens, Miena Suykerbuyk.

Andere personen op de foto's zijn ons niet meer bekend.

van de Bussche.

1894
1944

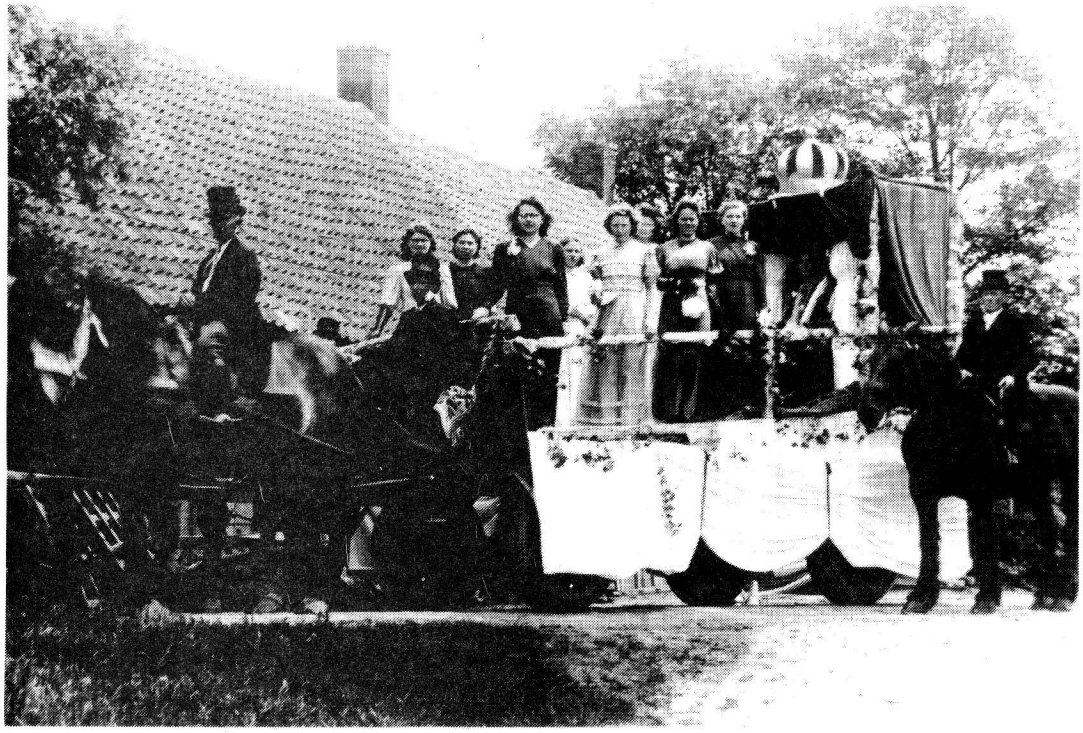

"DE OUDE " HEERLIJCKHEID CALFENNE "

Calfven was een van die dorpen die gedurende lange tijd een eigen Heer hadden doch wel leenplichtig waren aan de Heer van Bergen, doch zelf de Heerlijke rechten binnen hun eigen gebied uitoefenden, maar hun leen wel moesten "verheffen".

Hoe oud Calfven is valt, precies als met andere plaatsen, niet met zekerheid te zeggen.
In 1429 wordt het genoemd bij de aanleg van "eenen zeedijck streckende van 's heeren van Sente Michiels" bij Zandvliet "tot aen den Maedeberch bij Calfenne". Hier lagen toen al maden of lage weiden. (1)

DE HEREN

Deze kleine Heerlijkheid was vrijwel geheel omringd door Ossendrecht. Alleen westwaarts raakte het aan de Schelde en de Agger.
In 1462 komt het voor als leengoed van Pieter Broloos.
Circa 1480 kwam het leen in bezit van Jacob Pot, daarna aan de families De Schermere in 1481, Van Stapele (1517), opnieuw De Schermere (1543), Van der Beke (1557), Steijdlin (1623) (2), Machiel van Eijck te Antwerpen op 29 mei 1643 (3), Egidius du Bois 1663 (4), Louis van den Heuvel en zijn echtgenote Maria Susanna du Bois op de 18e November 1686 (5), Anna Maria van den Heuvel op 22 Augustus 1737 (6), Joannes Baptista Augustin Joseph de Fraula op 16 December 1762 (7).
Op 12 juli 1770 wordt deze Joannes Baptista de Fraula beleend met land in de polder van Ossendrecht (8).
En op 1 October bevestigt het Leenhof van Bergen op Zoom de acte van 30 Augustus 1773 waarbij Joannes de Fraula de Calfven, de Heerlijkheid Calfven en tien percelen leenland heeft verkocht aan de Markies van Bergen op Zoom (9).
Van dan af ressorteert Calfven rechtstreeks onder de Markies, totdat in de "Franse Tijd" de "Heren" van hun "Heerlijke" goederen vervallen worden verklaard, waarvoor ze in 1800 toch een vergoeding krijgen.

DE HEERLIJKHEID

De Heerlijkheid omvatte de middelbare en lage heerlijkheid, het recht om 5 schepenen te kiezen, een secretaris, een klerk en een voster aan te stellen. De Heer had recht op cijnzen, keuren en breuken (verordeningen en straffen van wetsovertreders).
Verder de tienden van mede (honingdrank), lammeren, varkens, ganzen en bijen. Vogelarij en visserij. Er hoorden 120 gemeten land toe, met daarbij nog de gorzen en aanwassen in het schor/poldergebied. Al kan dit vanwege de geringe doorsnede van de heerlijkheid Noord-Zuid nooit van grote invloed op uitbreiding zijn geweest.

Het centrum werd gevormd door het huis van Calfven, gelegen op de hoge grond annex pachthoeve, bossen en beemden (10).

In de schepenbank (gemeenteraad) mochten desnoods inwoners van Ossendrecht worden benoemd.
Of deze als zodanig gefungeerd heeft is niet te achterhalen, gezien de rechterlijke archieven ontbreken.
Waarschijnlijk is zij niet in functie geweest.
Dat het transport van de heerlijkheid voor schepen van Ossendrecht werd gepasseerd, doet toch sterk vermoeden dat zulks inderdaad het geval was. En indien ze ooit in functie is geweest, was ze op genoemd moment vermoedelijk al teniet. (11).

GOEDERENBEHEER

De heren van Calfven woonden in feite nooit op Calfven en lieten de gronden die ze in eigendom hadden door anderen bewerken en bebouwen. Voor datgene, dat ze niet in eigendom hadden, inden ze de tienden, cijnzen, imposten, verpondingen, enz.
Voor zover ze gronden buiten de eigen heerlijkheid bezaten of bebouwden, waren ze voor dezelfde lasten onderworpen aan de "Heer" in wiens rechtsgebied deze gronden gelegen waren en moest hij op zijn beurt cijnzen, tienden, etc., etc. betalen.
De heerlijke rechten waren binnen de eigen "Heerlijkheid" een zekere bron van inkomsten. Anderzijds waren de "vreemde" gronden die hij in eigendom had een bron van inkomen door deze te verpachten.

Liet hij anderen op zijn gronden werken dan diende hij natuurlijk ook te betalen. B.v.:

"Ontvangen van Mijn Heer De Heuvel de somma van honderdnegentien guldens voor 6½ gemet ploegen over "Den Ouden Dijk". "Voor 4 gemet binnen den dijck". "Voor 3 gemet binnen de dijck waar de terf staat". Samen *f* 103 en 4 stuijvers, 3½ veertal terf *f* 12 - 3 meukens saet *f* 3 en 15 stuijvers totael *f* 119 Actum in Antwerpen 27 november 1688 dit is het + hantmerck van Cornelis Adriaensen van Tilborch" (12).

"Cornelis" moest zijn geld dus in Antwerpen bij de "Heer" gaan halen. "Met 6 gemet ploegen over den ouden dijck" is waarschijnlijk het stuk voormalige Calfvense grond bedoeld tussen de Schenkeldijk en Den Agger". (13)

"Louis de Heuvel, Ridder, Heer van Calfvenne, geven in pacht aan Cornelis Adriaensen van Tilborch lantman tot Ossendrecht onder het gebiet van Calfvenne. Dijckagie van Ossendrecht ende Woensdrecht. Veerthien gemeten lands onbegrepene de juiste mate à de somme van negen guldens per gemet den 14e februarius 1697" (14).

"De onderscreven weduwe van Cornelis Hendrickx (van Tilborch) heeft denselveen huer voor drij jaeren ingaende bamis toecomende, so voor den dijck als het lant, op alle voerscreven conditiën actum 15 Juli 1707. Dit is het hantmerck van de Weduwe Hendrickx" (15).

"Ludovicus de Heuvel,Ridder Heer van Calfvenne ten eenre en Gabriel Swagemakers ten andere en woonende tot Woensdrecht heeft aen den tweeden comparant inpacht gegeven de nombre veerthien gemeten saijlants gelegen onder Calfvenne, Dijckagie van Ossendrecht den 30e december 1719 voor den tijd van ses achtereenvolgende jaaren (16) De somma van 140 guldens den heelen hoop".

"Den Heer van Calfvenne doet zijn beklag bij notaris Bolcool en bij den Heer van Hoogerheijden op diens Hooge Hoeve, dat Calfenne niet dependeert (afhankelijk is) van Ossendrecht. Dat deze af moet zien, te verbieden de pachter van de schorren onder Calfven deze daar te beweiden, gezien deze door hem, De Heer van Calfven zijn gekocht en dus hem, de Heer van Calfven toebehooren 16 Juni 1722"(17).

De Heren van Hoogerheide en half Ossendrecht de Fam. Van Aersen waren destijds zeer inhalige lieden. Niet in 't minst omdat zij grote invloed in Holland hadden en daar vooraanstaande posities bekleedden.

GOEDERENBEHEER TEN LASTE DER HEERLIJKHEID

De Heren van welke heerlijkheid ook, stonden op hun rechten en dit was in het licht van de tijd alleszins begrijpelijk. Toch was J.J. de Heuvel Heer van Calfvenne niet zo vlug met betalen wanneer het uit zijn beurs moest komen. Getuige onderstaande verklaringen.

"23 Juli 1739 De Heer de Heuvel Heer van Calfvenne is debet aan penninkmeester Adriaen van Bommel wegens dijkschot van 12 stuijver per gemet voor 4 gemet en 71 1/3 roede *f* 2 en 11 stuijvers. En voor de verpondingen *f* 6 - 7 stuijvers en 8 penningen. Dit had al betaelt moeten sijn voor november 1738"(18).

"Nog schuldig door J.J. de Heuvel, Heer van Calfenne voor dijkschot en verpondingen van 7 gemeten en 235 2/3 roede lants met nog de tiende van 93 gemet en 138 roeden lands in den polder van Ossendrecht samen *f* 45 - 19 stuijver 10 pennningen alles vervallen den le October 1738 datum 11 augusti 1739" (19).

Dergelijke aanmaningen aan het adres van "Een Hoogedelen Heer J.J. de Heuvel Heer van Calfenne komen meer voor.
Over 1733 betaalde hij echter normaal.

De achterstallige lasten blijken uit de stukken op landerijen onder Ossendrecht te slaan.

KOOP EN VERKOOP

"Cornelis Gijsen Lantman onder den Fijnaert verkoopt hoeve bestaande uit Huisinghe schure stalle en schaapskooije en verderen timmer met omtrent 10 gemeten land onder Ossendrecht en Calfenne en nog 29 gemeten land soo lant als weijden in den bedijckten polder onder deze heerlijkheid. De 10 gemeten lant in de polder zijn verkocht op 3 maert 1731 voor *f* 1000 aan Pieter van As" (20)

Over de prijs van de rest is niets opgeschreven in dit stuk.

"De koopcedule betreffende de overdracht van de omtrent tien gemeten lands, en den polder onder Calfenne is door Pieter van As uit Woensdrecht eveneens op 3 maart onderschreven"
"Staan't int verheff als zijnde leen voor den leenhove Bergen op Zoom in de jare 1731" (21).

Een "leen" verheffen is meestal onroerende goederen in gebruik afstaan. Meestal voor het leven met recht van opvolging, of wel onversterfelijk.
Met recht op wederzijdse bijstand van zowel de leenplichtige als de leenheer.

"Aancoop van de helft land en een gedeelte weijde in de Noortpolder van Ossendrecht aan den Maedenberg door Pieter van As op den 12 Meij 1741 met opdracht (tot overschrijving) op den 5 november daer aen volgende."

"Aancoop gedaan door Jonckheer Joh. Baptist Aug. Jos. de Fraula de Calfenne van Pieter van As van eene hoefe met 69 gemeten en 70 roeden lands gelegen in Calfenne en Ossendrecht". De hoeve is de hoeve Calfenne De gronden 38 gemet 180 roeden ten laage en 30 gemeten 190 roeden ten hooge.
"Gedaen den 2 Juni 1770 te Antwerpen alwaer Jonckheer de Fraula woont." (22)

"Verheff van thien gemeten in den polder onder Calfenne geleghen in dese verkoopinge begrepen ten name van Jonckheer de Fraula J.B.A.J. de Calfenne de 12e dag Juli 1770"

De gronden waarover het gaat zijn meestal dezelfde.

Jonkheer de Fraula had de reputatie "niet met Adonis te kunnen concurreren". Aanvankelijk wilde hij een meisje uit het gewone volk huwen. Dit zinde zijn familie niet en deze verhinderde min of meer de trouwpartij, gezien hij hiervoor niet de nodige kwaliteiten zou bezitten. Toen er zich daarna een adellijke dame aandiende moet hij plotseling een metamorfose hebben ondergaan en kon de bruiloft doorgaan.

Hij moet toch van goede familie geweest zijn, een verwant van hem was in 1772 "Schepen van de stad Antwerpen en Vrijheer van Rosierbois", Jan Baptist Willem de Fraula, door sommigen Dellafaille genoemd" (23).

CIJNZEN

Chijnsboek, legger van Heere Joachim Steijdlin Heer van Calfenne in 1624. Dit is zeer klein geschreven en heel moeilijk leesbaar. Daardoor is het een studie op zichzelf.
Er is een samengestelde hoeveelheid cijnsgrond van 24 gemet en 284 roeden "landen" en 13 gemet en 242 roeden weijden. Deze zijn waarschijnlijk ten "laage" omdat er ondermeer de "soute maden" genoemd worden (24). Tevens komt de totale hoeveelheid overeen met de oppervlakte aan "laag" land die Jonkheer de Fraula in 1770 van Pieter van As kocht.

Chijnsboek legger van de "hooge landen" vernieuwd vlgs. de brieven van "Terrier" (grondbrieven) van 24 februari 1624.
Ingaande op "deselves jaers op den 11 Juli".
In 1624 brachten de cijnzen ten hooge en dat na een langdurige telling 64 stuijvers op. Bepaalde percelen brachten slechts een enkele stuijver aan cijns op. Meestal waren dit kleine percelen met onvruchtbare grond. Dit zette dus niet veel zoden aan de "dijk".
Wij moeten er wel bij incalculeren dat "De Heer" voor de grond die hij in zijn eigen "Heerlijkheid" bezat niet cijnsplichtig was. (25)

"Extract uit het cijnsboek van Calfenne. Van de cijnzen die de erfgenamen van Mijnheer van Bueren schuldig zijn;
De cijnsschuld gaat over 35 à 36 gemeten en over een periode van 30 jaar. Het te betalen bedrag over die 30 jaar bedroeg *f* 62 , dus nog geen *f*2 per jaar over de genoemde oppervlakte. (26)
Om een vergelijking te maken hoeveel dit was moet men weten dat het dagloon van een arbeider 10-12 stuijvers was.

Een koe kostte ± 25 gulden en een paard deed ± *f* 30. Van de cijnzen is men dan ook niet vet geworden.

DE TIENDEN

Het tiendrecht is bijna zo oud als de wereld en bestond al bij de Israëlitische priesterkaste, de Levieten, die geen andere inkomsten hadden. Van oorsprong is het dus een kerkelijke belasting, die later in de tijd in "burgerlijke" handen kwam.

Extract uit het leenregister van het "Leenhof van Bergen op Zoom" Anno 1559 waarbij blijkt dat de "thienden" de Heeren van Calfven vrij moeten toekomen en van ieder gemet chijns zal moeten worden betaald. (27)

"16 Juli 1770. De secretaris Morin deelt mede dat de Weledele Heer de Fraula van Calfenne dit jaar de tienden niet zal verpachten waarvan de 6e penning jaarlijcks te weten van het hoog door de pagter van dezen dorpe in de verpondingen betaald moeten worden. De laatste zeven jaer waren de tienden al door elkander "gerekent" en vervolgens den 6e penning gerekent. Get. Morin secretaris te Ossendrecht. (28)

Bij de verkoop van de Heerlijkheid zou blijken dat het innen van de tienden veel te wensen had overgelaten.

Men had er dus een behoorlijke soeppot van gemaakt. De "Verpondingen" waren oorspronkelijk een Bourgondische "Bede" om geld. Die men verzocht wanneer het "Hof" om welke reden dan ook geld nodig had. Soms stonden daar wel eens privileges tegenover. De "Hollandse" verpondingen waren echter een soort grond- en schotbelasting, waar niets tegenover stond.

Die tiendvoorschriften had men nochtans zeer keurig op papier staan. Doch men had er, zoals uit het voorgaande blijkt, niet strak de hand aan gehouden. Voor de goede orde delen wij mede dat men de tienden op voorhand kon pachten. Viel de oogst of waarvan tienden moesten worden betaald mee, dan viel er voor de tiendpachter wat te verdienen. Kwam er na de verpachting een misoogst of een andere calamiteit dan zat de tiendpachter met de spreekwoordelijke "haak in de keel".

Toch waren er wel eens kapertjes op de kust, en bleek de verpachting niet altijd gehouden te worden, wat

uit het verhaal al naar voor is gekomen. Toch waren deze tienden zowat de voornaamste inkomsten van de "Heer". Doch deze laatste Jonkheer de Fraula zou niet lang stand houden. Gezien zijn beheer hoeft dit geen verwondering te wekken.

"VERPACHTING DER TIENDEN"

"Conditiën en voorwaarden ende na inhoude van dewelcke de Heer L de Heuvel Heer van Calfenne etc. zal doen verpagten de tienden van Calfenne en dat over den jare 1718 in manieren navolgende."

"In den eersten is conditie dat de pagters sullen gehouden sijn haere te belovene pachtpenninge te betalen aan handen van de verpagter woonende in de Keijserstraat te Antwerpen.
De eerste helft bamisdage eerstkomende dezes 's jaers seventien hondert agtien en de andere helft te le Merte daar aanvolgende op de nabeschrevene pagters kosten in goet gankbaar gelt, den pattacon jegens zesenvijftig stuijvers so ende gelijk die cours".

"Item de pagters sullen gehouden sijn te stellen twee goede borgen tot contentement van den heer verpagter ofte desselfs gecommiteerde welke pagters ende borgen verbonden zullen blijven ende voor de betalinge aangesprooken mogen werden een en voor al ende ider als principaal onder renunciatie van de benefitiën "Ordines Divisiones et Excussiones" waar van sij haar mits desen onderrigt houden ende dit alles ook onder verband van haare respectieve persoonen ende goederen present ende toekomende geene uitgesondert tot wat plaatse die gelegen ofte behouden souden mogen worden stellende alle deselve goederen respectivelijk generalijk ende speciaal in handen van den Heer verpachter ten volle en effectuele betalinge."

"Item ingevalle de pagters ofte hare borgen den preciesen dag van betalinge van Bamis ende St. Merten eerstcomende lieten overstrijcken, sullen in sulcken geval moeten betalen anderhalve schad boven de beloofde pagtpenningen renuntierende ten dien eijnde van alle privileges exceptiën poorterijen ende brieven van den Hove mitsgaders alle andere saken doende tegens den effecte en prejuditie van dese."

"Item beij aldien de pagters in gebreke blijven aanstonts uitsitten van de wet te stellen twee solvente borgen soo sal soodanigen parceel daar 't gebrek aan valt andermaal worden verpagt, gelt 't selve méér

dat sal weesen tot profijte van den Heer verpachter ende mindergeldinge sal op den gebrekigen pagter worden verhaalt met executie als voren."

"De pagters ofte borgen die weijgeren te betalen sullen in geen oppositie mogen ontvangen werden, voor ende aleer sij de geijste penningen in handen van den Heer verpachter hebben genamptiseert, ende betaalt ende sullen de Borgen het selve regt hebben van realiteit op de pagters Dewelke den Heer ofte sijnen gemagtigde sijn hebbende waarinne sij nu worden gecondemneert."

"Wert mede geconditioneert dat de pagters de tienden niet en sullen mogen doleren nog eenige afslag versoeken 't sij bij hare te hoog gedane pagtinge bevang van granen, verderf van hagelslag oft soodanig calamiteijt het ook souden mogen weesen, maar wert verstaan een ider te moet pachten op sijn eigen perijckel Waar na hem elck kan reguleren, Alles in voegen soo dat wert gecotendeert bij die vant Huis van Bergen."

"De pachters sullen gehouden sijn boven hare te beloven pagtpenningen te betalen aan den officier Schepenen secretaris en voster mitsgaders armen, 't samen van ider parceel drie guldens 18 stuijvers sonder kortinge aan de pagtpenningen."

"Item en sal hem niemand mogen vervorderen op de boete van vijfentwintig guldens eenig saat oft andere vruchten vant velt te halen, voor ende aleer hij den Tiendepagter vierentwintig uren tevooren sal hebben gewaarschouwt ende sullen de bruggen en heulen mede vierentwintig uren moeten laten leggen naar dat sijn goet vant velt sal sijn gehaalt, ende met alle bestiaal soo lange vant velt blijven op péne van dobbele calangering, ende de schade te moeten voldoen. En sal de pagter ook niet gehouden sijn te vertienden met geheele meeten opgebouwden, ende te koop gestelt."

"Item sullen de pagters gehouden sijn te betalen de ordinaire en Extraordinaire verpondingen die op de tienden uitgaan sonder korten op sijne pachtpenningen."

> "Eerstelijk wert verpagt de Tienden ten hooge onder Calfenne voornoemt waar van de pagters de ordinaire en Extraordinaire verpondinge moeten betalen en manieren als die van den Huijse van Bergen ende den Heere van Hoogerheide tot den waterloop toe."
>
> "Strijkgelt een gulden vier stuijvers."

"Ingeset bij Jan Pieterse Dingemans voor vier-
enveertig guldens
(Jan Bavens
Borgen en
(Pieter Govaerts."

"Item de Tiende ten lage de verpondinge or-
dinair en Extraordinair, alles in voegen als
die van het Huis van Bergen."

"Strijkgelt twee goldens tien stuijvers."

"Ingeset bij Jan Pieterse dingemans voor Een-
hondertnegentig guldens."
(Domus Laureijssen
"Borgen en
(Willem Antonissen"

Aldus de voorseijden tienden publijck verpacht ten
overstaan van ondergeteijckende, Schout en schepenen
der Heerlijckheijt Ossendrecht de 6e Julij 1718
als Schout en Secretaris Lamb. v.d. Moer, Jacobus
Aertsen, Willem Broymans

W.g. Lamb. van de Moer

Nader bekeken viel er voor de tiendpachters vooral
bij misoogst, niet veel vet te likken.

Maar er zat nóg een "muis onder het meuken".
Schepene Willem Broymans speelde het volgende jaar
een raar spelletje door de tienden onderhands over
te nemen.

Den onderschreuen wittem Broijmans Bekens de tiende
hier boven vermelt soorten hooge als ze teegen gepachts
te hebben vanden Heer van Galsenne op alle de boueschreue
windsuen voor enom de somme van twee honderd vierentwintig
guldens wyrant geldt te weten den schettinck voor seuen
stuyuers ende danden speeuw naer aduenant Ant 30 Juny 1719

Willem broijmans

9/240-cour

"Den ondergeschreven Willem Broymans Bekent de tinde hier boven vermelt soo ten hooge als te leegen gepacht te hebben vanden Heer van Calfenne op alle de vourschrevene conditiën voor en om de somme van twee hondert viertich guldens coyrant geldt te weten den schellinck tot seven stuijvers ende dander speciën naer advenant"

Ant(werpen) 30 Juny 1719
gl. 240 cour(ant) (29) w.g. Willem Broymans

Kennelijk is hier"het varken door de neus geboord". Willem was immers ook nog schepen.
Verder is mij opgevallen dat alle officiële stukken, door mij geraadpleegd, allemaal door de schepenbank van Ossendrecht zijn afgedaan. Tenminste voor zover er geen beslissing van "Het Huis van Bergen, of de Heren Hoogmogenden van de Staten" waren.
Calfven is waarschijnlijk dan toch nooit tot een schepenbank gekomen.

INWONERS

Het inwonertal moet zeer klein geweest zijn. Exacte cijfers zijn niet bekend.
Volgens het begeleidende kaartje waren er drie hoeven en één gewoon huis. Per huis rekende men vroeger vijf personen, bij hoeven kon dit met inwonende meiden en knecht wel eens oplopen tot 10 personen. Gezien noch van Calfven, noch van Ossendrecht de omslagen op het gemaal bewaard gebleven zijn, waar alle inwoners werden opgetekend, heb ik Hoogerheide als vergelijkingsmateriaal genomen. Hieruit zou men kunnen concluderen dat het inwonertal gedurende lange tijd 30-40 personen heeft bedragen.
Het leen van Calfven hield dus in 1773 op als zelfstandig leen te bestaan.

DE VERKOPING

"Op heden den dertigsten Augustus Duijsent sevenhondert drijenseventig voor mij Gerardus Deelen Coninklijken Notaris bij haere Majesteits souverijnen Raede van Brabant geadmiteert t Antwerpen residerende ende ter presentie van de getuigen narrgenoemt. Compareerde M.Heer Joannes Baptista Augustin Joseph de Fraula de Calfenne ingesetene deser stad mij notaris bekent den welke bekende omme en de mits de somme van tweeentwintig Duijsent gulden hollands courant gelt onwederroepelijk te hebben verkocht overgegeven gecedeert en getransporteert te hebben aan den Weledelgestrengen Heer Petrus Andreas van Mattenburg Raed en Intendant van den Doorluchtigen Huise van

De prachtige hoeve "Calfven".
Het "huis" van de voormalige heerlijkheid Calfven.
Nu bewoond door de familie Jansen.

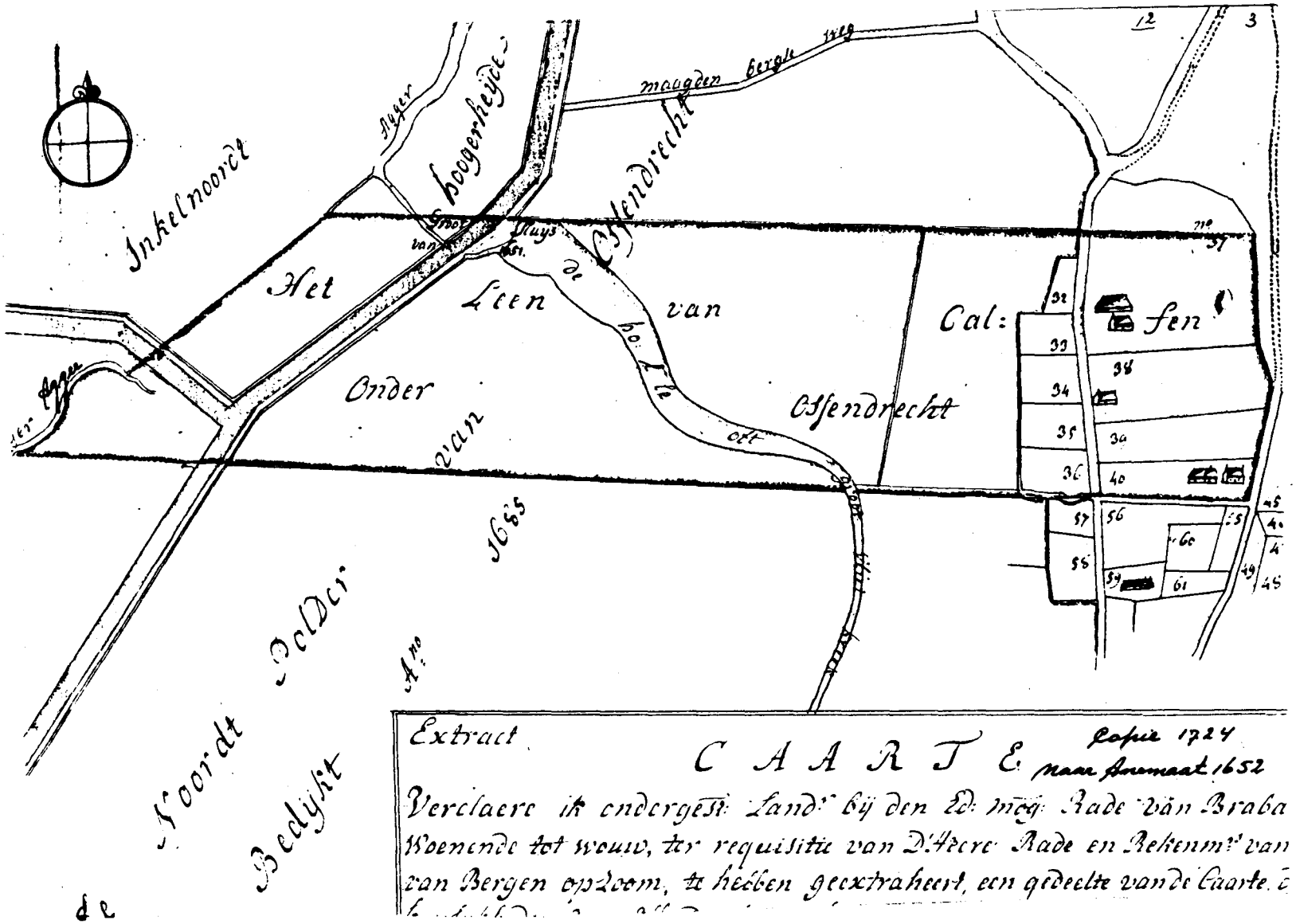

Extract

C A A R T E

Copie 1724
naar Anemaat 1652

Verclaere ik ondergest: Land: bij den Ed: mog: Raade van Braba
Woenende tot wouw, ter requisitie van D'Heere Raade en Rekenm: van
van Bergen op Zoom, te hebben geextraheert, een gedeelte vande Caarte. o

Bergen op Zoom te behoeve ende op aggregatie
van zijne Ceurvorstelijke Hoogheid van den Paltz.

Eerst de Heerlijkheid van Calfenne met de tienden, jacht, visschereijen en zijne voordere geregtigheden apenden depetentiën met de landen daar ane annex chijnsboek voor zovele denselven exterende is, als sijnde en vele jaren niet opgehaald.
(denk aan de 6e penning)
Enz. enz. Ende ten lesten Eene Hoeve bestaende in nieuwe opgebouwde huisinge en verdere nieuwe edificiën ende verdere timmeragiën met zaeij en weijlanden daar aene annex respective gelegen onder Calfenne ende Ossendrecht Zoo en deselve comparant ten jaere 1770 gekocht sijn van Piter van As Cum suo waaronder 10 gemeten lands leen zijn onder het voorgeschreven leenhof (van Bergen) enz.
De betaling zal uiterlijk moeten geschieden 1 mei 1774 met een rentevan 3% a rato van de te late betaling.
Te betalen naar overeenkomst, betalen primo October dezes jaer binnen de Stad Antwerpen
enz. enz. enz. Quod attestor

G. Deelen Nots 1773

De Koopsom ad *f* 22.000 werd betaald binnen Antwerpen op de 4 mei 1774 met nog *f* 315 guldens wegens intrest van de te late betaling.

Getekend

Le Chevalier De Fraula de Calfenne
P.A. van Mattemburg
J.B. van Cortenberg Notaris
Op 11 mei 1774 door A Baks Griffier v.d. Markies
Ingeschreven ter secretarij te Ossendrecht 23 mei 1775
Quod attestor J.B. Moren Secretaris (30)

Opdracht is nog gepasseerd te Ossendrecht de 5e October 1773.

De geschiedenis van Calfven in hoofdzaken waarin weinig over het dagelijkse leven en enige negotie te verhalen valt.
Ambachtslieden waren er niet. En voor veel zaken was men aangewezen op Ossendrecht
De bewoners waren in meerderheid Rooms Katholiek die vanaf 1689 tot 1834 evenals Ossendrecht voor de zielzorg op de parochie Hoogerheide aangewezen waren.
Als de lezer het bijgaande kaartje bekijkt dan ziet hij de grenzen nauwkeurig afgebakend.
De Hoeve Van den Bogaert bij de noordgrens, en Hoeve

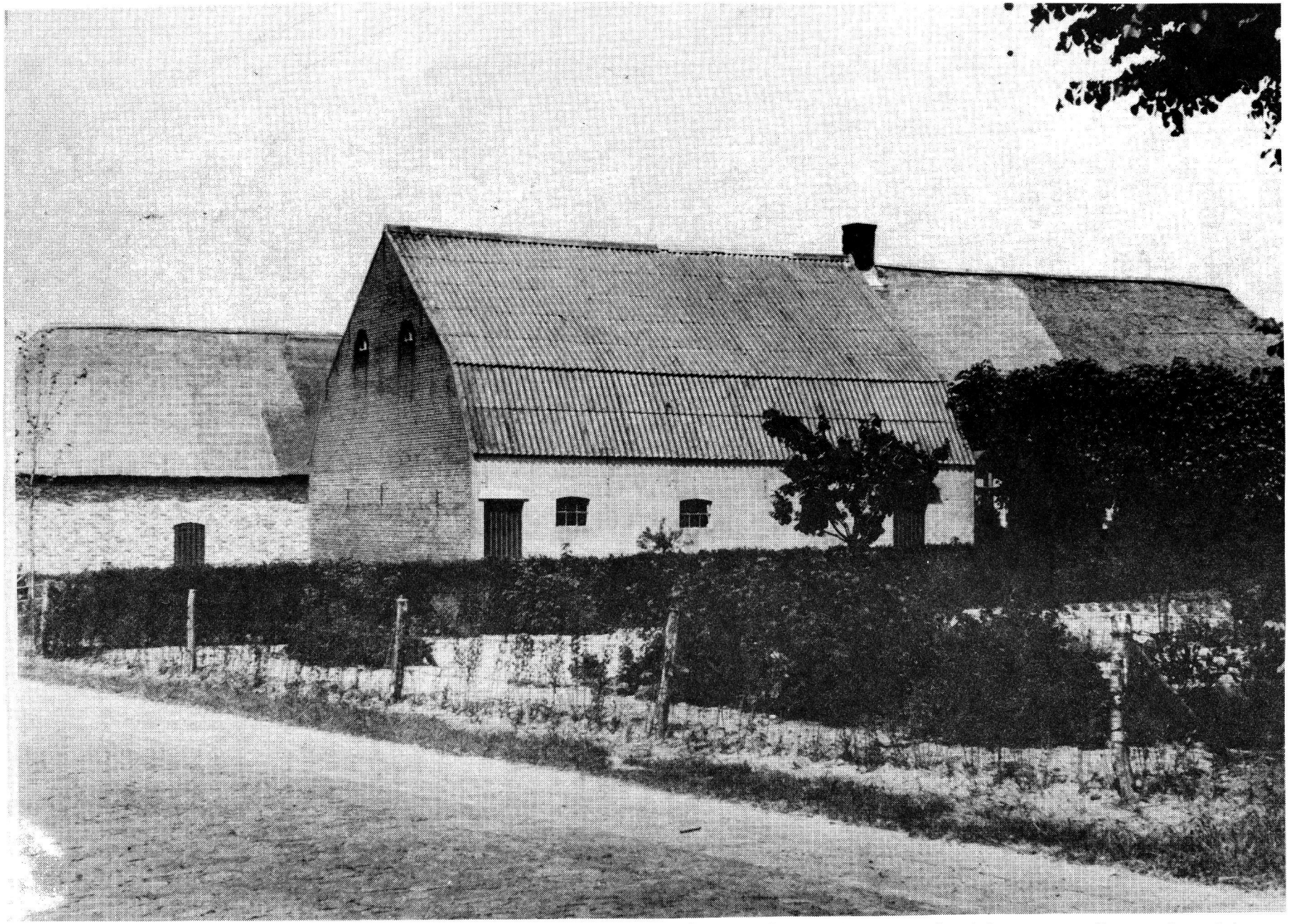

Een der oudste hoeven van Ossendrecht en Calfven. Eertijds woonde hier een Ossendrechtse burgemeester. Nu bewoond door de familie Van den Bogaert.

"Calfven" die na 1773 wel gerenoveerd zal zijn, bij de Zuid-Oostgrens.
Na de verkoop van de"Heerlijkheid" is Calfven waarschijnlijk automatisch bij Ossendrecht gekomen.
Want ondanks ijverige naspeuringen is over een "Officiële" aansluiting niets gevonden. Inwoners van Calfven werden zowel door de Katholieke Kerk van Hoogerheide, als de Protestantse Gemeente van Ossendrecht als zijnde onder Ossendrecht beschouwd.
Maar iets is na meer dan 200 jaar gebleven, de saamhorigheidszin en de burenhulp die samen toch een gemeenschap vormen.

Hoogerheide, 3 oktober 1984

Fons Pijnen.

NOTEN

1. Inventarisno 1589 Archief Raad en Rekenkamer archief Bergen op Zoom.
2. Inventaris archieven van de Raad en Rekenkamer te Bergen op Zoom, algemene inleiding blz. 75.
3. Inventarisno 618 Inventaris Raad en Rekenk. B.o.Z.
4. Inventarisno 632 " " " " "
5. Inventarisno 641 " " " " "
6. Inventarisno 656 " " " " "
7. Inventarisno 662 " " " " "
8. Inventarisno 665 " " " " "
9. Inventarisno 666 " " " " "
10. Zie noot 2 bldz. 75
11. Zie noot 2 bldz. 76
12. Inventarisno 4643 Inventaris Raad en Rekenk.B.o.Z.
13. Ibidem
14. Ibidem
15. Ibidem
16. Ibidem
17. Ibidem
18. Inventarisno 2643 Inventaris Raad en Rekenk.B.o.Z.
19. Ibidem
20. Inventarisno 2641 Inventaris Raad en Rekenk.B.o.Z.
21. Ibidem
22. Ibidem
23. Geschiedenis van Antwerpen F.H.Mertens en K.L. Torfs Antwerpen 1843 blz.519
24. Inventarisno 2645 Inventaris Raad en Rekenk.B.o.Z.
25. Inventarisno 2646 " " " " "
26. Inventarisno 2644 " " " " "
27. Inventarisno 2649 " " " " "
28. Inventarisno 2649 " " " " "
29. Ibidem
30. Inventarisno 666 Inventaris Raad en Rekenk.B.o.Z.

WOENSDRECHT e.o. VOOR EN TIJDENS DE BEZETTING

In de jaren voorafgaand aan de oorlog hadden de gemeenten in de Zuidwesthoek te kampen gehad om door middel van bedeling, steunregeling en werkverschaffing de arbeidersgezinnen in hun dagelijks onderhoud te voorzien, wanneer zij door werkloosheid werden getroffen. Toch was er rond de jaren 1937, 1938 en 1939 'n lichte verbetering te constateren in de economische toestand. Juist toen geleek Europa echter op een rokende vulkaan, die elk ogenblik tot uitbarsting dreigde te komen.
Hiervoor had Adolf Hitler met z'n trawanten gezorgd.

Op 30 januari 1933 werd het volgende verhaal wereldkundig gemaakt:

> De Rijkspresident ontving hedenochtend de leider van de Nationaal-Socialistische Partij Adolf Hitler, alsmede de afgetreden Rijkskanselier Von Papen voor een langdurige bespreking. De Rijkspresident heeft de Heer Adolf Hitler benoemd en op diens voorstel een nieuwe Rijksregering gevormd.

Tienduizend Nationaal-Socialisten trokken die avond in fakkeloptocht door de straten van Berlijn en defileerden voorbij de regeringsgebouwen in de Wilhelmstrasse, waar Hitler en zijn trawanten, na veertien jaren van strijd aan het bewind gekomen, het indrukwekkend schouwspel gadesloegen. Alles wat Nationaal-Socialist was in Duitsland juichte.

Tienduizenden in Duitsland en Europa waren aan bange voorgevoelens ten prooi. Zij gaven zich rekenschap van de oorlogszuchtige tendenzen van het Nationaal-Socialisme. Zij begrepen: dit "Derde Rijk" betekent vroeg of laat een nieuwe catastrofe voor Europa.

In de nu volgende jaren werd intens gewerkt om de nederlaag van 1918 en het knechtschap door het verdrag van Versailles te wreken. In het geheim werd 'n leger gevormd, oorlogsvliegtuigen gebouwd, kanonnen gemaakt en versterkingen aangelegd.

In 1933 treedt Duitsland uit de Volkenbond. En bij de dood van Von Hindenburg is de zaak voor het dictatorschap van Hitler opgelost en wordt de volgende wet uitgevaardigd:

> Het ambt van Rijkspresident wordt verenigd met dat van Rijkskanselier. Tengevolge daarvan gaan de bevoegdheden, welke tot dusver toekwamen aan de Rijkspresident, over op de Führer en Rijkskanselier Adolf Hitler.

Door propaganda wordt het nationalisme het Duitse volk ingehamerd, wordt er geschreeuwd om meer levensruimte en wordt er getoornd over het onderdrukken van Duitsers in nabuurstaten.

Op 13 januari 1934 keert het Saargebied terug tot Duitsland. Mussolini valt op 2 oktober 1935 Abessinië binnen en nu begint de oorlogsmachine op gang te komen. Het Rijnland is gemobiliseerd en Hitler trekt er met zijn troepen binnen op 7 maart 1936.
Heftig wordt er geprotesteerd, doch de dictator trekt er zich niets van aan. En om zijn leger te trainen stuurt hij met Mussolini afdelingen van de luchtmacht, enz. naar Spanje, waar de burgeroorlog is uitgebroken op 18 juli 1936. Het Derde Rijk moet sterk staan; daarom wordt met Italië en Japan 'n antikominternpact tegen Sovjet-Rusland gesloten op 25 november 1936.

Even is het stil om de storm van 1938 in te leiden, waarin op 15 maart met 99.37 procent voorstemmers bij de volksstemming Oostenrijk bij Duitsland wordt ingelijfd.
Hetzelfde lot ondergaat op 12 september Tsjecho-Slowakije om de daar wonende Duitsers tegen de verdrukking in bescherming te nemen.

Chamberlain, minister-president van Engeland, doet zijn best in München en Godesberg om 'nvredelievende oplossing voor de vraagstukken te vinden, doch alles is reeds in kannen en kruiken.
Het probleem Dantzig en de Poolse corridor moet opgelost worden. De vulkaan staat op uitbarsten. Op 6 april 1939 sluit Engeland met Polen 'n overeenkomst van wederzijdse bijstand in geval van 'n Duitse aanval.

Op de eerste september 1939 heeft Hitler door Goering des morgens om drie uur de Rijksdag bijeen geroepen en kwam deze om 10 uur in de Kroll-opera bij elkaar. Uit de rede citeren we:

> Polen heeft hedennacht voor de eerste keer op ons grondgebied ook door officiële soldaten geschoten. Sedert 5.45 uur wordt er nu teruggeschoten. En van nu af wordt bom met bom vergolden.
> Meer dan zes jaar heb ik aan de opbouw van de Duitse weermacht gewerkt. Ik wil nu niets anders zijn dan de eerste soldaat van het Duitse Rijk. Ik heb daarmee weer de mantel aangetrokken, die mij zelf de heiligste en de dierbaatste was.

> Ik zal hem slechts afleggen na de overwinning of ik zal dit einde niet beleven.

Een officiële oorlogsverklaring werd aan Polen niet verzonden. Engeland gaf aan Duitsland op zondag 3 september een nota, waarvan de slotzin luidde:

> Daar....., heb ik de eer, U ervan in kennis te stellen, dat de oorlogstoestand tussen de beide landen bestaat, gerekend vanaf 11 uur v.m. op de huidige dag,3 september.

Daarop volgde de oorlogsverklaring van Frankrijk aan Duitsland op dezelfde dag. En hiemee was de tweede wereldoorlog begonnen, welke zou duren tot 5 mei 1945, waarin bijna alle landen van de wereld betrokken waren. Waren wij en vele landen buiten de eerste wereldoorlog gebleven, nu kon er bijna geen sprake van zijn.

Nederland, België en Luxemburg waren reeds lang voor de oorlogsverklaring op 3 september gemobiliseerd en er waren verdedigingslinies aangebracht, welke wedijverden met die van Duitsland en Frankrijk. Althans, zo meende men, doch het verloop van de oorlog zou anders bewijzen.

Intussen werd alles te wapen geroepen, zowel hier als elders. De Zuid-Westhoek kreeg ook hierin zijn aandeel en het vliegveld "Woensdrecht" werd weer opnieuw in gereedheid gebracht. De ploegen stonden gereed om het hele veld om te doen. Het was eerder al afgekeurd vanwege zijn te drassige bodem en er was reeds besloten om ieder zijn land terug te geven en het te bebouwen.
Overal kwam inkwartiering en het hoofdkwartier werd gevestigd in hotel "William" van de Heer Jac. van Hoek.

Van de oorlog was niet veel te merken. Alleen cirkelden er vaak Duitse vliegtuigen boven het vliegveld. Toen in november 1939 een invasie dreigde, werd het vliegveld vol gezet met hindernissen, zoals b.v. putringen om het landen der Duitsers te beletten.

De wegen werden met betonnen zigzag-wallen afgezet, bomen werden met een krans van dynamietpatronen omhangen om bij ontploffing af te knappen en de weg te versperren.
Zelfs de kleinste bruggetjes over vlonders werden met springstof ondermijnd. En de burgers bouwden zich hier en daar een schuilkelder.

Verder ging alles onder hoogspanning zijn gewone gang. Nederland, België en Luxemburg waren neutraal en Hitler had bij herhaalde malen beloofd deze landen niet te zullen aanvallen, mits..... Dit laat zich verstaan.

Doch om zijn aanval op Engeland beter te kunnen uitvoeren, was spoedig een voorwendsel gevonden om de neutraliteit niet meer te erkennen.
Ook bestond hier een luchtwacht, welke dienst deed op 'n plat dak van de meisjesschool en de jongensschool, resp. aan de Huijbergseweg en de Nieuweweg nabij het kerkdorp Woensdrecht.

DE INVAL DER DUITSERS EN DE BEZETTING VAN DE GEMEENTE WOENSDRECHT.

Vrijdag 10 mei 1940: de oorlog begint.

We hadden een prachtige meimaand vol zon over het pas ontluikende groen. Rustig lag er het heuvellandschap. Met zijn stille vennen, omzoomd door de majestueuze Schelde; aan zijn oevers de uitgestrekte landerijen en vette poldergronden.

Doch op de morgen van 10 mei 1940 werd de landelijke rust verstoord door het motorgeronk der Duitse Stuka's, die de lucht doorkruisten om de militaire objecten te bombarderen en de soldaten te mitrailleren.

Dit was de inzet, waarmee voorgoed Nederland in oorlog was met Duitsland. De strijd was ongelijk en zou voor ons van korte duur zijn. Doch nu zou de ellende pas eerst voorgoed beginnen.

Wij, die een eeuw lang niet in oorlog waren geweest; wij, die niet wisten wat oorlogvoeren eigenlijk was, stonden op dit ogenblik voor iets, wat ons verlamde en alle lust tot werken ontnam. We luisterden naar de radio, welke ons op de hoogte hield van de krijgsverrichtingen en zo vernamen we ook de oorlogsverklaring aan onze regering van Duitsland:

De Duitse gezant heeft hedenmorgen om 6 uur de volgende verklaring aan de Minister van Buitenlandse Zaken overhandigd:

> Wij kondigen u de inzet van een geweldige Duitse troepenmacht aan. Elke tegenstand is volmaakt doelloos. Duitsland garandeert de staat van bezit in Europa en overzee zowel als de dynastie, indien elke tegenstand uitblijft; zo niet dan bestaat gevaar voor volledige vernietiging van het land en zijn staatsbestel. Daarom raden wij U dringend aan tot het volk en weermacht 'n oproep te richten en voorts in verbinding te treden met de Duitse militaire commandanten.
> Wij hebben onweerlegbare bewijzen van invallen van Frankrijk, België, Nederland en Luxemburg, die met medeweten van Nederland en België sinds lang zijn voorbereid met het doel op het Roergebied een aanval te doen.

De Minister van Buitenlandse Zaken heeft hierop geantwoord:

> Met verontwaardiging wijst Hare Majesteits regering de veronderstelling terug, dat harerzijds een vijandelijke overeenkomst van welke aard dan ook, met enige vreemde mogendheid, welke ook, tegen Duitsland gesloten zou zijn. Wegens de voorbeeldloze, zonder enige waarschuwing van Duitse zijde op Nederland gepleegde aanval, beschouwt de Nederlandse regering zich als in oorlog met het Duitse Rijk.

Gelijk we reeds zeiden, waren de Duitse troepen in de nacht van 9 op 10 mei 1940 Nederland binnengevallen. De redenen daartoe berustten op de Duitse fantasie. Zij werden dan ook met verontwaardiging afgewezen in een vlammend protest, neergelegd in de proclamatie van H.M. Koningin Wilhelmina op 10 mei per radio aan het Nederlandse volk bekend gemaakt:

> Mijn Volk,
>
> Nadat ons land met angstvallige nauwgezetheid al deze maanden een stipte neutraliteit in acht nam en terwijl het geen enkel voornemen had dan deze houding streng en consequent vol te houden, is in de afgelopen nacht door de Duitse weermacht, zonder de minste waarschuwing, een plotselinge aanval op ons gebied gedaan.
> Dit niettegenstaande de plechtige toezegging, dat de neutraliteit van ons land zou worden ontzien, zolang wij haar zelf handhaven.
> Ik richt hierbij een vlammend protest tegen deze voorbeeldloze schending van de goede trouw en aantasting van wat tussen beschaafde staten behoorlijk is. Ik en Mijn Regering zullen ook thans onze plicht doen. Doet gij de uwe overal en in alle omstandigheden, ieder op de plaats, waarop hij is gesteld, met de uiterste waakzaamheid en met die innerlijke rust en overgave waartoe 'n rein geweten in staat stelt.

Met deze oorlogsverklaring was nu ook Nderland betrokken in de tweede wereldoorlog, tezamen met België en Luxemburg, welke de ellende van de eerste wereldoorlog maar al te goed gekend hadden.
Nederland zou dit nu gaan ondervinden en nog veel erger door de veel hoger opgevoerde aanvalskracht van vliegtuigen en bommen en het afschuwelijke van de concentratiekampen.

ZATERDAG 11 MEI: BOMBARDEMENT VAN ROOSENDAAL.

De Franse troepen, die sinds 3 mei 1814 onze gemeente en ons land niet meer hadden betreden, zagen we nu weer in grote getale door ons dorp trekken, gezeten op motoren met zijspan,

gewapend met mitrailleur, in kleine tanks en als gemotoriseerde colonnes zelfs in autobussen. Hierna kwamen de infanteristen, reeds moe van het marcheren. En zo zagen wij hen, die ons in de strijd kwamen helpen. Doch wij schudden meewarig het hoofd, omdat weldra bleek, dat de vijand veel beter in zijn spullen zat dan zij.

Waar mogelijk begonnen de Franse soldaten hun stellingen te maken. Ons volk was lamgeslagen, omdat het nooit een oorlog gekend had en zich de werkelijkheid ervan niet kon realiseren. De Fransen daarentegen lag de eerste wereldoorlog nog vers in het geheugen. Daarom konden zij ook maar niet begrijpen, dat vele van onze jongemannen lijdelijk op hun loopgraven-aanleggen stonden toe te zien. Het duurde niet lang of allerwegen werden kleine loopgraven aangelegd, mitrailleurnesten en versperringen gemaakt. Toch ging het werk niet ongestoord voort. Er moest voortdurend dekking gezocht worden voor de Duitse vliegtuigen, die alle bewegingen bespiedden en steeds mitrailleerden of lichte bommen afwierpen.

Ondertussen kwamen de Duitse spionnen of hun handlangers ons volk verraden. Een ervan werd gegrepen en op bevel van de Franse legerautoriteiten gefusilleerd. Ook het jachthuis van de Heren Völker werd door de verraders bezet. Dan hadden we nog andere heerschappen, die de grond onder de voeten te warm werd en daarom hun handlangerschap met de vijand afzwoeren, doch later, nadat de Duitsers ons land bezet hadden, hun jasje weer maar 'ns omkeerden om te kunnen profiteren en meneer te spelen.
'n Man, die zich uitgaf als schipper op de Maas, wist bij hoog en bij laag te beweren, dat de Diitsers teruggeslagen waren, terwijl Breda reeds door hen bezet was. Uitkijken was de boodschap.
Tegen de avond was de lucht boven Roosendaal rood gekleurd door branden, welke in de stad waren uitgebroken door het bombardement van de Duitsers. Dit was de voorbode van de bezetting van het zuiden, die weldra zou volgen.

ZONDAG 12 MEI: BEZETTING VAN OOST-BRABANT.

Het was deze dag Eerste Pinksterdag. Het grote kerkelijke feest in de opbloeiende lente vol kleur en zonneschijn werd een van de droevigste dagen van het kerkelijk jaar. Want terwijl pastoor Konings om half negen de tweede H.Mis opdroeg voor het geestelijk en tijdelijk welzijn der parochianen,kwamen zijn broer Sjef en zijn kinderen de pastorie binnen, vol angst en overstuur door het bombardement van Roosendaal, waar zij woonden. Zij waren per auto uit de hel der verschrikkingen gevlucht. Zij hadden de auto in Nieuw-Borgvliet achter moeten laten en al lopend waren ze uitgeput in Hoogerheide aangekomen. Hij wilde hier voor zijn kinderen rust vinden.

Nu werd het ook voor ons te machtig en de toestand inziende gaf pastoor Konings aan de parochianen de raad om schuilkelders te maken en zich te beveiligen. De Hoogmis moest nog geschieden, doch het spreekt vanzelf, dat niemand der gelovigen naar de kerk kwam.

Voortdurend cirkelden drie vliegtuigen boven het dorp. 't Was omstreeks half drie, dat de eerste bommen werden afgeworpen. In de omgeving van het pakhuis van de Boerenbond, ter hoogte van het huis van Dr. van der Kar, meenden zij een versterking te bespeuren. Het waren lichte bommen, die vele daken vernielden; de dakpannen vlogen in het rond en in de omtrek kletterden de versterglazen over de straat. Direct werd er luchtalarm gemaakt. Maar het mitrailleren der Duitsers belette elke poging om het afweergeschut in werking te stellen.

De drie Duitse toestellen brachten danig de angst onder de bevolking. Telkens weer moest er dekking gezocht worden. Eindelijk kwamen er twee Franse jagers opdagen. Wel was de strijd ongelijk, maar toch gelukte het onze helpers om die drie Duitsers naar beneden te knallen. Een ervan kwam brandend in de Doelstraat terecht, waardoor een huis, bewoond door Marte Martens, tot de grond afbrandde. De twee andere toestellen vielen in de wei van Het Hoogerheidse Laag nabij de "Paerdenberg" aan de "Maagdenbergse" weg.
Daar de grond ter plaatse zeer moerassig is, schoot alles zo diep in de grond, dat de motoren en de manschappen er in bleven zitten. Dit gebeurde tegen de avond, omstreeks 7 uur. Later hebben de Duitsers op die plaats een kruis geplant en de plek versierd met dennebomen.

Daar de Duitsers meer opdrongen,moesten de marechaussees naar Zeeuws-Vlaanderen gaan. Hiervoor werden 9 burgers met hun vrachtauto's gerequireerd: A. Hendrikx, P. Overbeeke, Joh. Overbeeke, Corn. Overbeeke, Jac. Kistenmaker, J. Michielsen, A. de Leeuw, W. Metsemaker en P. Suykerbuyk, allen inwoners van Hoogerheide.

MAANDAG 13 MEI: DE VOORAVOND VAN DE BEZETTING VAN NOORD-BRABANT.

Uit de radioberichten was het duidelijk dat het Duitse leger snel optrok en spoedig de algehele bezetting van Nederland kon verwacht worden. In ons dorp begon het onrustig te worden. Alleen en in kleine groepen kwamen onze jongens terug uit de Peel. Moe van het lopen en ontdaan door de geweldige overmacht van de vijand, gingen zij zich verfrissen bij onze mensen door even te rusten en wat te eten. Alles was uit zijn verband gerukt. Niet wetend wat te doen en in het onzekere van wat gebeuren zou, gingen zij verder Zeeland in.

Woensdrecht vóór en tijdens de bezetting.

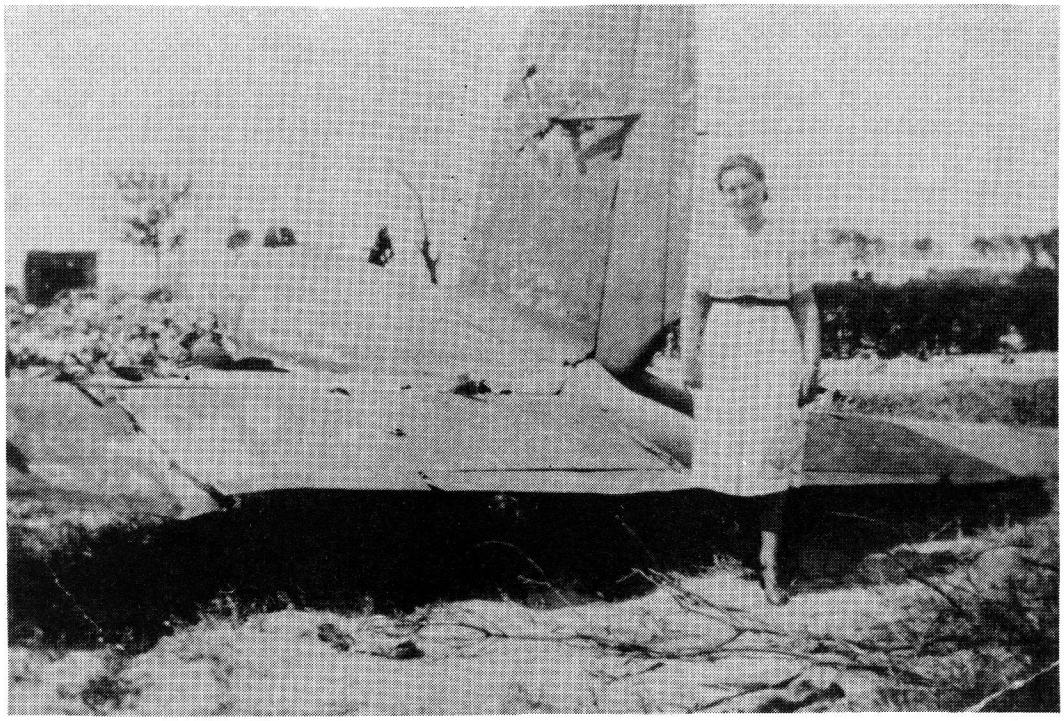

Restanten van de Duitse bommenwerper die in de Doelstraat te Hoogerheide neerstortte.

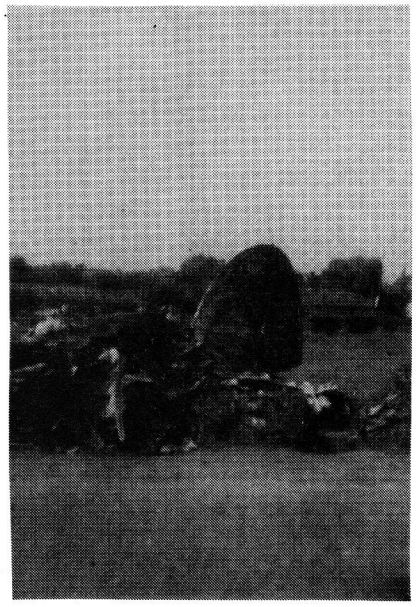

de graven van gesneuvelde Franse militairen.

Deze matheid lag ook over de Franse soldaten, die helaas tevergeefs naar ons land waren gekomen. Hulde aan deze dappere strijders, die trots de ongelijke strijd, niet schroomden te vechten, waar ze konden.
Stilaan begonnen zij zich nu terug te trekken op Antwerpen, om daar opnieuw de strijd aan te binden met hun aartsvijand. Maar voor het zover was, hadden zij nog een ware veldslag geleverd in de bossen van de Heer Cogels aan het "Grote Meer" en omgeving. Velen sneuvelden hier. 't Eind van de strijd was, dat 'n geweldig stuk bos in vlammen opging.

'n Voorval van die dag zij nog vermeld. De assistent van dokter Van der Kar, de Heer De Leuw, werd bijna 't slachtoffer van de argwaan der Franse soldaten, die daar in de omtrek lagen. 'n Aantal mensen had verlof gekregen om gebruik te maken van de schuilkelder in de tuin van de dokter. Plotseling werden zij allenbevolen uit de schuilkelder te komen, omdat er geschoten was en men veronderstelde, dat er verraders in het huis van de dokter waren. Met opgeheven armen werd dokter De Leuw naar het huis gedreven en met de kolf van het geweer de trap opgeduwd. 'n Soldaat schoot daarna tweemaal in een kast om te controleren of er iemand in zat. Na lang te hebben beraadslaagd, waarbij door Franse soldaten, die teveel hadden gedronken, regelmatig werd geschoten, werd dokter De Leuw vrijgelaten en konden de andere burgers naar hun eigen huis gaan.

Zo verliep deze Tweede Pinksterdag in heerlijke zonneschijn en opbloeiend gewas, doch vol neerslachtigheid en teleurstelling om het terugtrekken der Franse troepen en kwam:

DINSDAG 14 MEI: DE BEZETTING VAN DE GEMEENTE WOENSDRECHT.

In de nacht van maandag op dinsdag trokken de Franse soldaten in grote colonnes naar Antwerpen. Bij het aanbreken van de dag vlogen de kogels uit de mitrailleurs over het dorp en op verdachte plaatsen werd met tankgeschut gewerkt.
Het vuren kwam uit de richting van de Wouwsche Plantage en Huijbergen, zodat het vliegveld, de Vijfsprong en de Wouwbaan spoedig onder vuur lagen. Tegelijk kwamen de Duitsers langs de Huijbergse weg. Daar hadden de huizen door verzet ook het meest geleden. Onder onze mensen vielen geen doden. Slechts 'n enkele werd licht gewond. 'n Nederlandse soldaat, die uit angst voor de aanstormende Duitsers op de vlucht ging, werd zo gewond, dat hij aan zijn verwondingen is gestorven. Even voor de dreef naar Hoogerheidse Plantage werd hij getroffen en hij ontving nog het H. Oliesel door kapelaan Bakx. Rond de hoeve in de Plantage aldaar is hevig gevochten.

De gesneuvelde Duitsers werden aanstonds door hun makkers weggevoerd, terwijl de doden onder de Franse soldaten in alle

haast ter plaatse werden begraven. Zo lagen er drie aan de voet van de Molenberg achter het patronaat, en velen in het bos van de Heer Cogels, waar verwoed was gevochten.

't Zal omstreeks half tien geweest zijn, dat er 'n granaat geschoten werd in de galmgaten van de toren van de kerk. 'n Geweldige stofwolk stoof op, alsof de toren in brand geschoten was.
Hierop waren kapelaan Cosijn en kapelaan Bakx de tuin ingegaan, terwijl pastoor Konings met de andere bewoners van de pastorie in de kelder zaten. Achter een hoge berm gelegen hebben de beide kapelaans de kogels over hen heen horen fluiten, totdat zij opeens in de grimmmige gezichten van twee Duitsers keken, de een het geweer in de aanslag, de ander met een trommel patronen. De helm diep over hun voorhoofd en omhangen met 'n groen-bruin gevlekte jas stonden zij daar voor hen, gescheiden door de beukenhaag. Dat was een eerste kennismaking met de bezetters.
Nu gingen zij naar de pastorie, waar naar hen gezocht was. 't Was een blij weerzien, doch nu zaten we met de zo gevreesde vijand en voor hoe lang! In de voorkamer zagen ze het binnenkomend leger. 'n Macht van wagens met manschappen, gevolgd door de legerleiding in auto's met de nodige kaarten om hun positie te bepalen. Deze heren deden zich tegoed in Hotel William en andere eetgelegenheden.
Spoedig was ook het kerkdorp Woensdrecht bezet en vadaar werd Bergen op Zoom, de kreekrakdam en Zuid-Beveland veroverd. En hiermee was debezetting van de Zuid-Westhoek van Noord-Brabant een feit geworden.

In de loop van de week werd er geen H. Mis gelezen om het grote gevaar van beschieting, daar Antwerpen nog niet gevallen was. 'n Hele reeks kanonnen waren opgesteld in de bossen om Antwerpen te beschieten. Gelukkig heeft het niet lang geduurd. Daar alles nog onzeker was, kwam 's zondags daarop slechts 'n derde van de parochianen naar de kerk.
Op zaterdag 18 mei was Antwerpen gevallen.

DE ALGEMENE TOESTAND.

Daar zaten we nu met het "Herrenvolk", dat ons kwam beschermen tegen de Engelsen en dat ons zo dom genoemd had, omdat wij het de oorlog hadden durven verklaren.

Ons volk, dat een moeilijke tijd had doorgemaakt met al de werkloosheid en steeds maar hoorde dat er volop werk was in Duitsland, was misleid, omdat het niet wist, dat dit alles slechts oorlog ten doel had. Daarom hoorde men vaak zeggen: Hij (Hitler) moet maar komen! Nu, de zaak was dik voor elkaar. Ze waren er. Men zegt wel eens: 'Hij is met z'n gatje in het water gevallen'. Hier was dat niet alleen figuurlijk gebeurd, doch rauwe werkelijkheid geworden.

In de eerste dagen van de bezetting aten de bezetters boterhammen als 'n ijsco zo dik met boter besmeerd. Ze stonden finaal te wachten tot de kip de eieren gelegd had om ze dan uit het nest te halen en 'n omelet van tien eieren te bakken.

Zij dronken koffie met de liter en stuurden de koffiebonen met kilo's naar de "Heimat".

Allemaal dingen die zij in jaren niet meer hadden gegeten of gedronken, laat staan gezien. Al onze beste sigaren werden opgerookt, terwijl zij van huis uit niets anders rookten dan zware tabak en sigaretten.

De winkels werden bestormd en van alles en nog wat gekocht en verzonden of meegenomen als men met verlof ging. En wij werden met Marken betaald. U weet wel, de Duitser heeft thuis alles. Doch als je ze gepakt en gezakt de winkels zag uitkomen, kreeg je er toch een andere indruk van. Want hun leuze was immers: "Liever kanonnen dan boter".

Zelfs hele kostuums werden in stukken gesneden naar huis gezonden, waar ze weer aaneen werden genaaid. Met recht zeiden ze dan ook dat in Nederland eten in overvloed was, dat het 'n lunchroom leek. En als aan de soldaten gevraagd werd, wat ze in hun burger-leven deden, dan waren ze allemaal groot-boeren, fabrikanten, leraars, hotelhouders. Doch blijkbaar was daar niemand land- of fabrieksarbeider.

Enfin, het eind van dit alles was, dat Nederland binnen weinige maanden geheel was uitverkocht. Nederland, dat zo enorm veel goederen had, werd zo arm als Job. En dat door een volk dat het blijkbaar zo goed had. Onze "bevrijders" hebben het klaar gespeeld ons met een failliete boedel te laten zitten. Het kopen op bonnen en punten begon. Alles werd surrogaat. Onze fijne sigaar werd vervangen door slecht binnenwerk met een papieren dekblad. Zij waren nog vrij moeilijk te krijgen en bovendien van zeer slechte kwaliteit. Dat gold ook voor de sigaretten.
De leus van eigen teelt: "Tabak van eigen bodem", waardoor velen zich ziek rookten. Daarom was de Belgische tabak zeer in trek, ofschoon deze zeer duur en soms ontzettend slecht was. Het broodrantsoen was niet groot, doch de kwaliteit was altijd nog stukken beter dan die ten tijde van 1914-1918, toen we zelf niet in oorlog waren.

DE STEMMING ONDER DE BEVOLKING.

Het volk was verslagen bij het zien van al die soldaten en hun materiaal. Zware legerauto's en geschut reden af en aan. Dan weer kwam een heel leger met paardenvolk dat ingekwartierd moest worden. En waar haver was, werd de voorraad gauw opgevoerd.

Het vliegveld werd in orde gemaakt en de vliegtuigen kwamen. De pastorie kreeg inkwartiering van de divisie-commandant van het luchtwapen. Zijn oppasser wist ons te vertellen, dat de opmars zo vlug ging, "dat ze 't in Berlijn niet bij konden houden!". Gelukkig dat ze dat daar vijf jaar later ook niet konden bijhouden.
De angst zat er bij onze mensen in met dat vliegveld. Want al spoedig was het luchtalarm. Bovendien waren er vele vaders en moeders ongerust over hun kinderen die aan het front stonden, anderen weer zaten in angst om de mannen van de luchtwacht en van de marechaussees. Zouden zij nog leven? Zouden ze gewond zijn? Evenzovele angstige vragen, waar geen oplossing voor was, vooraleer zij thuis waren.

Op 14 mei gaf Nederland zich over; België op 28 mei en Duinkerken viel op 4 juni 1940. Vóór de val van Duinkerken vluchtte het Engelse leger over Het Kanaal naar Engeland. Vele soldaten van andere naties, ook van Nederland, gingen mee. Met hen gingen ook de mannen, die met hun vrachtauto's de marechaussees naar Zeeland hadden gebracht. Ze werden later als soldaten in de Irene-brigade opgenomen. Helaas bleven hun vrouwen of vaders en moeders lang in onzekerheid. Gelukkig kregen ze later via het Roode Kruis goede berichten uit Engeland. Twee van onze soldaten zijn in Duinkerken geweest : Frans Konings liep een verwonding op aan zijn enkel. Na een goede behandeling in het ziekenhuis kwam hij naar huis, waar hij spoedig genas. Frans Dierikx was door de luchtdruk bij het losbranden der kanonnen zijn gehoor verloren.

Erger was het met onze jongens en mannen, die elders in Nederland dienst deden. Na kortere of langere tijd kwamen velen terug.
Hier past 'n dankbare hulde aan onze dappere jongens, die hun jonge leven gegeven hebben voor ons dierbaar vaderland in de strijd tegen de geweldenaars, de Duitsers.
Vergeten wij hen niet en gedenken wij hen.

HOE STOND DE BEVOLKING TEGENOVER DE DUITSERS?

Veel mensen hadden jaren in Duitsland gewerkt. Zij kenden hen als zeer goede katholieken uit het Rijnland. Zij waren bekend met hun taal en hun milieu. En bovenal hadden de meesten van de gespaarde centen , welke zij verdiend hadden, 'n eigen huisje en 'n stukje land gekocht en ze leefden daar gelukkig mee. Hierdoor was in het begin de houding van onze mensen onzeker. Doch dat was slechts een kwestie van maanden. Want de maatregelen der Duitsers, die elkaar snel opvolgden, zorgden er wel voor, dat de een de bezetters nog meer verwenste dan de ander.

Het werk lag de eerste maanden stil en toen de winter kwam, was het helemaal hopeloos. Vooral door de Herderlijke Brieven van het Nederlands Episcopaat werden de gelovigen gewaarschuwd dat het nog altijd verboden was en bleef : lid te zijn van de N.S.B. of op enigerlei wijze ermee te sympathiseren of steun te geven. Zowel hier als elders waren er, die de Duitsers genegen waren omwille van het geld. Er werd grof geld verdiend. Minder faire praktijken werden door de bevolking ten zeerste afgekeurd en zetten vaak kwaad bloed onder de eigen dorpsgenoten.

WINTERHULP.

Alle organisaties op charitatief gebied werden verboden. Alles werd naar Duits model ingericht en zo kwam men in 1940 ook in Nederland tot het instellen van "Winterhulp" op 22 oktober. Dit had tot doel: inzameling van goederen en het houden van collecten om behoeftigen te ondersteunen. Hierdoor kwamen de armbesturen en vele andere instellingen te vervallen.

Ook in onze gemeente werd ijverig aan geldinzameling voor Winterhulp gedaan. Goedmoedig werd door de mensen gegeven.
De eerste opbrengst was *f* 500,-- en in de winter van 1940/41 werd een bedrag opgehaald van *f* 1976,--
Bij de eerste bedeling van Winterhulp aan onze gemeente werd de som van *f* 2200,-- uitgekeerd.
Dit was wel de meest moeilijke financiële periode van heel de oorlog. 'n Bar slechte winter en geen werk. Eerst in het voorjaar zou daar verbetering in komen.
Doch de instelling "Winterhulp" had niet de instemming van de bevolking en zo kwam het ook dat de collectes zeer sterk achteruit gingen. Bovendien kon mengeen collectanten krijgen.

NATIONALE VOLKSDIENST.

De Winterhulp was een jaar oud, toen er weer wat anders bij kwam. Het was de Nationale Volksdienst; deze werd opgericht in juli 1941 met als doel: "de verzorging van alle Nederlanders uit 'n oogpunt van de zorg voor het volk en de welvaart." Met name stelde de N.V.D. zich tot taak de zorg voor de moeder en het gezin, waartoe vrijwillige medewerkers werden opgeroepen. Hierdoor werd een begin gemaakt om het Wit-Gele Kruis en het Roode Kruis geheel te nationaliseren naar Duits voorbeeld. Wat de katholiek en de Nederlander niet nam. En daarom was het een hele toer om hiet ter plaatse collectanten of zelfs leden van de N.V.D. te weren. Ze hadden het spoedig door. En de enkeling die lid geworden was uit onwetendheid, was weldra bekeerd en bedankte op staande voet.

Voor de Winterhulp en de N.V.D. was de collecte in 1941/42

f 900,--, in 1942/43 *f* 600,-- en in 1943/44 *f* 400,--. Na februari 1944 werd in het geheel niets meer opgehaald. Daar geen mens zich voor de collecte aanbood, moest men vaak zijn toevlucht nemen tot hen, die er ambtshalve moeilijk van buiten konden.

UITKERING AAN DE ARBEIDERS BIJ WERKLOOSHEID IN 1940/41.

Zoals ieder jaar had ook de winter van 1940 op 1941 velen werkloos gemaakt. En daar de gelden der Katholieke organisaties door de bezetter in beslag waren genomen en gesteld waren onder beheer van Commissaris Woudenberg van het N.V.V. en later van het N.A.F., konden geen uitkeringen gedaan worden uit de werklozenkas. De mensen werden ondersteund door giften van welgestelde burgers. Toen dit ontoereikend bleek is door het Nederlandse Episcopaat het "Fonds voor Bijzondere Noden van het Episcopaat" ingesteld op 29 juni 1941. Dit fonds was bedoeld tot ondersteuning van hen, die door de Duitsers uit hun ambt ontzet werden en geen bron van inkomsten meer hadden en tot onderhoud van Katholieke Joden.

De uitkering aan werklozen ging volgens de toenmaals geldende normen. Dit had plaats op de pastorie.
In dichte drommen kwamen ze aanzetten, waardoor pastoor Konings zich genoodzaakt zag de mensen te waarschuwen, dat ze met slechts enkelen tegelijk zouden komen om geen last van de Duitsers te krijgen.

Alles liep uitstekend. Een enkele keer werd de pastoor gewaarschuwd, doch daar trok hij zich weinig van aan.
Op 'n avond - gebeld hoefde er niet te worden, want de deur stond open - werd er gezegd dat er een Duitse soldaat in de gang stond. Nu, de rest laat zich verstaan. De pastoor scharrelde zijn centen in zijn sigarenkistje en weg was 't. De soldaat komt binnen en vol spanning wacht de pastoor op wat komen gaat. En heel bescheiden klonk uit des soldaats mond: "Ich wolle beichten". Dat was een pak van zijn hart en hij met de soldaat naar de kerk. Toen hij weer teruggekomen was, ging het uitbetalen weer rustig verder.

Het was druk. Doch naarmate de winter vorderde en het weer open werd, nam de drukte in de zaak af en kwam nog slechts 'n enkeling om uitkering.
Hier past zeker een woord van dank, aan wie financieel geholpen hebben om onze mensen de winter door te krijgen.

OPHEFFING VAN HET KATHOLIEK WERKLIEDENVERBOND EN ANDERE.

Het was reeds lang te zien, dat het komen zou. Bij beschikking van 25 juli 1941 van de Rijkscommissaris werd het R.K. Werklieden verbond evenals alle daarbij aangesloten vakbonden en

diocesane bonden onder het commissariaat van Woudenberg gesteld. Hierdoor lag het gehele organisatieleven stil.Alles werd in beslag genomen. Hier was het de kas, alle boeken en 'n schrijfmachine. Natuurlijk was er eerlijk "georganiseerd". Daar ging onze bloeiende Werkliedenvereniging en vakbond, vooral de Landarbeidersbond.

Alles moest Nationaal-Socialistisch worden en daarom werd geweldige propaganda gemaakt om onze leden bij het N.A.F., het "Nederlands Arbeidsfront" te krijgen. Dit werd opgericht op 30 april 1942 door Seiss-Inquart.
Reeds door het Herderlijk schrijven van 25 juli 1941 waren de katholieke arbeiders gewaarschuwd geen lid van hun katholieke organisaties te blijven, daar deze nu mantelorganisaties waren geworden van de N.S.B..
In heel Nederland bedankten de leden met duizenden tegelijk.
Ook hier werd door iedereen het lidmaatschap opgezegd.
Dat kon zonder enige moeilijkheden gebeuren.

Doch ondertussen werd er aan de verdediging gewerkt. Met man en macht werd aan het vliegveld gewerkt. Want het was na Vlissingen het tweede dat met zijn jagers de Engelse vliegers te lijf moest gaan.
Alle uitvoerders van het veld, die onder Duits toezicht stonden, kregen opdracht, nadat het Nederlands Arbeidersfront was opgericht, zoveel mogelijk georganiseerden uit het N.A.F. te werk te stellen.

Ook de daar werkzame N.S.B.-ers spoorden onze mannen aan er lid van te worden. Jammer van hun ijver, doch hun pogen werd zo maar mager beloond. In het begin konden ze enkele zieltjes winnen. Doch hun aantal werd steeds geringer, omdat de parochie-geestelijken de afgedwaalde schapen voortdurend wezen op het niet mogen ontvangen van de H.H. Sacramenten.
Wij mogen gerust zeggen, dat het getal niet boven de tien ging, ofschoon er honderden op het vliegveld werkzaam waren.

DE ARBEIDSDIENST EN HET VERPLICHT WERKEN IN DUITSLAND.

Reeds kort voor deoorlog werd de mensen aangeraden in Duitsland te gaan werken vanwege de grote werkloosheid die er in ons land heerste. Op 15 juli 1940 kwam de verordening, dat de gedemobiliseerden, die niet in een burgerbetrekking waren teruggekeerd in de opbouwdienst moesten worden opgenomen. Dat was de voorloper van de Arbeidsdienst.
Later kwam deverplichting dat alle jongens tussen 18 en 22 jaar, die reeds in de arbeidsdienst waren of vóór 1 januari aangesteld zouden worden, de arbeidsdienst moesten vervulllen vóór 1 juli 1944.

Enkele van onze jongens hebben ook in de Arbeidskampen hun opleiding gehad. Sommigen van hen zijn daarna naar Duitsland gezonden om daar te gaan werken. Ten slotte kwam de verordening, dat alle jongens van de lichtingen 1923/24 onvoorwaardelijk naar Duitsland moesten gaan werken.

Alles werd in het werk gesteld om thuis te kunnen blijven. Allen, die hier ook maar het geringste toe konden bijdragen, hebben geholpen. In het bijzonder mogen we de ondergrondse beweging vermelden. Hierdoor werden persoonsbewijzen vervalst en plaatsen voor onderduikers aangewezen en levensmiddelenkaarten, welke elders weer van de distributie gestolen waren, verstrekt. In het begin mochten zij met verlof komen. Doch beproefd door het harde leven in de kampen en de zware arbeid, maakten velen van de gelegenheid gebruik om hier onder te duiken en niet meer terug te gaan.

Toen werd bepaald, dat als iemand niet terugkeerde, zijn maat niet met verlof mocht gaan. 't Was vaak een zwaar offer.
En hoe moeilijker het voor de Duitser werd, des te langer bleef het verlof uit. Tot dat het geheel werd stopgezet en zij moesten wachten op de bevrijding door de geallieerde legers. Zware bombardementen moesten zij doorstaan. Velen van onze jongens zagen hun goed verbranden, wanneer de barak in brand vloog en zij zelf in de schuilkelders zaten. Hun dagelijks eten was ontoereikend en van het weinige, dat de ouders thuis hadden ontvangen op hun bonnen, stuurden zij naar hun jongen.
Ook uit de fabrieken werden de arbeiders gehaald. En daar de landarbeiders vrij van dienst waren, gingen er velen bij de boeren werken. Doch het ging allemaal niet zo eenvoudig als het hier op papier staat.

HET VLIEGVELD EN DE BOMBARDEMENTEN.

Gebrek aan voedsel is erg. Doch de angst bij de bombardementen knauwde de zenuwen en werkte vaak nog zeer lang na. Bij elk luchtalarm moest je op je hoede zijn, want je wist niet of de nader komende vliegers het veld zouden bombarderen. Dekking moest gezocht worden omdat het kleine scherfje je kon doden.

Hoe waren wij hier aan 'n vliegveld gekomen? Wel, de werkloosheid was er de schuld van. Dit willen we even in het kort vertellen om van ons verhaal een geheel te maken.

De werkverschaffing zocht een werkobject en vond dit in het dempen van het "Zwart Ven", groot 8 hectaren, en het ven de "Eendenkooi", groot 38 hectaren, dat door de gemeente Woensdrecht in januari 1932 werd aangekocht.

De bedoeling was om het tot landbouwgronden te maken.
'n Reuze idee, waardoor productief werk werd geleverd.

Nadat het geheel gereed gekomen was, werd gedacht aan een vliegveld.
Deze gronden werden toen aan het rijk afgestaan om er 'n militair vliegveld van te maken. Tevens kwam er een zweefvliegtuigclub oefenen onder leiding van Frits Diepen, directeur van de Fordgarage te Bergen op Zoom.

In 1936 werden de wegen naar en rond het vliegveld verhard en geasfalteerd. In 1937 werden er grote manoeuvres gehouden door het mililaire luchtwapen. Doch het veld bleek niet geschikt voor zwaardere toestellen. Daarom werd het afgekeurd en het zou in 1939 omgeploegd worden. Ieder zou dan zijn eigen perceel bouwland kunnen gaan bewerken. Doch, hoe het kwam kunnen we slechts raden, opeens werd de zaak stopgezet en moest het vliegveld blijven.
Aldus bevel van hogerhand. De tijd was kritiek, en ..... ? De oorlog brak uit en alles wat een landing van de vijand kon voorkomen, werd op het vliegveld gedeponeerd, o.a. veel putringen.

Dit was de wordingsgeschiedenis van het vliegveld, dat de "Eendenkooi" genoemd werd, althans in de volksmond. Nauwelijks waren de Duitsers heer en meester van onze gemeente of, in geen tijd zaten zij op het vliegveld, waren de obstakels eraf en landden de eerste kleine eenmotorige jagers van het machtige luchtwapen. Reeds in mei 1940 werd er hard aan gewerkt. Doch eerst na de winter van 1940/41 zou het vliegveld verbeterd en vergroot worden.

Al vlug waren er mensen van ons aan het werk, omdat "de grote heer" goed betaalde. Daar de pastoor met de uitkering zat, was 't voor hem een groot geluk dat de gemeente wist te bewerken dat zoveel mogelijk ingezetenen daar te werk werden gesteld. Zelfs werden er dubbel zoveel arbeiders geplaatst als er eigenlijk wel nodig waren. De akkers werden ontvolkt, omdat de "Grote Werkgever" een hoog loon betaalde. Immers: "Geld speelde geen rol".

STELLINGEN, AFWEERGESCHUT EN RADIOSTATIONS.

Daar de grond te moerassig was, werd het gehele veld gedraineerd. De Duitsers waren er niet in thuis en bovendien werd de zaak nog gesaboteerd door hier en daar een verbinding weg te laten.
Bij sterke regenval kwam er zoveel water van het vliegveld, dat de waterlozing langs het gehucht "Zandvoort", door de weilanden en langs het gehucht "De Vijver" naast de weg van Hoogerheide naar Bergen op Zoom en vandaar de polder in, het water niet kon verwerken en daardoor bovengenoemde weg totaal onder water kwam te staan en de straatkeien deed verzakken.

De verdediging werd krachtig ter hand genomen door het bouwen van een gordel van bunkers rond het gehele veld. Bij deze bunkers kwam zwaar afweergeschut. Bovendien kwamen in de verre omtrek nog stellingen met afweergeschut. Aan de rand van het vliegveld werden geschutstorens gebouwd van vrij grote hoogte. Dikke zware muren omsloten het geheel, waarbij dan nog de nodige schuilkelders werden gebouwd. 'n Bunker werd gemaakt van beton. Zij werden half in de grond gemaakt, daar bovenop kwam 'n laag grond, bedekt met graszoden, zodat het geheel 't aanzien had van 'n heuveltje. Dit paste heel goed in het landschap.

De bunker had twee vertrekken, 'n groot en 'n klein, met daarnaast 'n gang en naast de gang enkele bergruimten. De gang kwam aan beide einden met 'n trap in het open veld uit om gemakkelijker er uit te kunnen. Er waren bunkers op de "Bunt" steenfabriek van Jacobs, in de leemkuil en op de z.g. "Uilenberg" aan de Onderstal, op 't Zandvoort, in de verlengde Duinstraat op de Molenakkers en de Rijzende weg van Woensdrecht, in de bossen van Cuypers en in Huijbergen aan de rand van het vliegveld. Afweergeschut stond o.a. ook in de wei van de boerderij bewoond door de familie de Weert en op het gehucht "Jagersrust".

De eerste keer dat het in werking kwam, hadden de mensen geen enkele ruit meer heel. In de bossen van Cuypers, tegenover de dubbele dreef, was 'n heel kamp opgeslagen. Daar legerde de Marine. Het jonge goed oefende daar op de vele schietbanen, welke in de Borgvlietse Duinen waren aangebracht.

Radiostations werden gebouwd. In het begin een achter het jongenspatronaat, dat later echter werd verplaatst naar het vliegveld. Dan een zeer sterk station aan de spoorlijn op het gehucht "Lindonk". Daar waren uiterst fijne apparaten opgesteld die beschermd werden door 'n zware betonnen bouw. Hier werd geluisterd naar de komst van vijandelijke vliegers. Dit werd aanstonds doorgegeven naar het vliegveld, dan volgde luchtalarm en begon het geronk der motoren. Kort daarna stegen de jagers op. Ze maakten een ontzettend lawaai. Men telde hoeveel er opstegen, doch ook hoeveel er weer terugkwamen. Dat maakte soms nogal eens verschil. En bij de beroemde slag om Engeland kwamen vele niet terug. De uitvlucht was:"Ze mogen niet altijd op dezelfde basis landen!" En als zij terugkwamen duurde het geruime tijd voor ze weer aan de grond waren. Want één voor één mochten ze landen. De andere moesten almaar rondcirkelen en maar ronken. In het begin was dat zo'n enkele keer per dag. Doch naarmate Engeland meer vluchten overdag ondernam naar Duitsland, was het soms met tussenpozen van enkele uren luchtalarm.Het geronk was dan de hele dag niet van de lucht.

In het begin was 't zo snel mogelijk dekking zoeken. Doch later werd eerst gekeken waar de vliegtuigen vandaan kwamen, hoe hoog ze vlogen en hoeveel er waren. Was het om het vliegveld te

of om 'n ander object te bombarderen, dan was dat spoedig gezien en was men in 'n ommezien verdwenen. Gaven de sirenes in het dorp Woensdrecht en Hoogerheide luchtalarm, dan moesten we van de straat op straffe van een bon. Maar was het luchtalarm op het vliegveld, dan was ieder vrij. Alleen de arbeiders op het vliegveld hadden dan verlof om het vliegveld te verlaten.

Velen maakten dan van de gelegenheid gebruik om, als het rond tien uur v.m. gebeurde, maar niet meer voor 's middags op het veld terug te komen. En was het luchtalarm in de middag dan liet men zich die hele dag niet meer zien. Dat werd de bezetter toch te machtig en daarom werd bevolen, dat bij luchtalarm de arbeiders niet verder mochten gaan dan tot de grote steenweg en nadat het veilig was moesten ze weer terug komen op het werk.

DE BOMBARDEMENTEN.

Het vliegveld was het voornaamste doelwit van de verschillende aanvallen. In 1940 was het vliegveld lang niet zo groot als in b.v. 1942. Want de Duitser heeft er heel wat bijgepakt. Zelfs het hele wegennet rond het vliegveld lag al spoedig op het veld zelf. We kunnen zodoende zeggen dat 't terrein zich uitstrekte vanaf het gehucht Zandvoort tot tegen de gemeente Huijbergen aan en vanaf de Groene Papegaai aan de Huijbergse weg tot aan de bossen tegen de Oud-Huijbergsebaan, die loopt van Huijbergen naar Nieuw-Borgvliet langs de bossen van Emsen.

Tegen het einde van de oorlog waren de Duitsers reeds bezig om heel de heide langs de Huijbergse weg tot vliegveld te maken, door daarin startbanen aan te leggen. Hiervoor zou o.a. ook de Postbaan tegenover de Groene Papegaai gebruikt worden. Gelukkig heben ze er de tijd niet meer voor gehad.

27 november 1940 werden in de omgeving van Kees Hopmans in Woensdrecht op de Molenakkers 'n tiental bommen afgeworpen, welke een vluchtend toestel graag kwijt wilde zijn. De schade bedroeg slechts wat dakpannen. Niemand werd gewond.

24 juni 1941 vallen wat bommen in de Van den Eijndenpolder welke eveneens zonder enig doel waren afgeworpen.

10 mei 1941 kwam er 'n Engelse bommenwerper brandend overvliegen, welke in de vorge morgenuren van zijn vlucht naar Duitsland terugkwam. In razende vaart vloeg het toestel over het dorp en viel te pletter juist op het vliegveld. Geen man was meer in het vliegtuig. Allen waren eruit gesprongen. De Duitsers aan het zoeken. Groot alarm. De overvalwagens snorden door de straten. De piloten waren allen behouden op de grond gekomen. Een was er vlak bij het vliegveld gevallen. Cor Havermans had die man gevonden. De piloot wilde bij de Duitsers gebracht

worden, omdat hij niet meer weg kon. Hij gaf Cor een sigaret terwijl de Duitsers al bij hem stonden, stak er zelf een op en liet de rest toezien. Later moest Cor zich komen verantwoorden. Doch blijkbaar heeft het hun niets opgeleverd, want al gauw stond hij weer buiten de draad. Alle piloten werden opgehaald.

6 december 1942, feest van St.-Nicolaas. was 'n bombardement en 'n late strooiavond van de brave Sint. Deze luchtrace heeft de Duitsers nogveel geleerd. Deze aanval werd uitgevoerd met 'n honderdtal mosquito-bommenwerpers welke zeer snel waren. Iets nieuws in de aanval was, dat de vliegtuigen heel laag over de velden vlogen. Zelfs zo laag, dat ze voor de dijken in de polder en voor de bomen en huizen even moesten stijgen. Gezien vanaf de hoogte van ons dorp lagen ze als koeien, zoals de mensen het uitdrukten, op de weien in de polder. In razend tempo kwamen zij over en langs de huizen gescheerd. Het was een geweldig leven. Alles wat zij op hun weg tegenkwamen als vijandelijk doel werd gemitrailleerd, zo o.a. de rode landingslichten van de toren te Hoogerheide en de stellingen op het vliegveld. Door dit laag vliegen had het geschut op de geschutstoren weinig trefkans. Erger, de Duitsers zagen de vliegtuigen op hun torens aankomen. Enkele vliegtuigen taxieden over het vliegveld en de anderen vlogen zo laag, dat de mannen van de torens vluchtten. Ze waren zo bang geworden, dat sommigen, die het gevaar van gemitraillleerd te worden zagen aankomen, gewoon van de torens sprongen. Eén vliegtuig kwam te vallen op het vliegveld.

De Duitsers waren geheel verrast door dit ongewone experiment, dat hun vele doden en gewonden gekost heeft, zodat er besloten werd dit 'n tweede maal te voorkomen. Aldus werd door de hogere legerleiding bevolen om de geschutstorens 'n stuk lager te maken en dat karwei werd de andere dag al aangepakt. Want geld speelde geen rol. Ze maakten het zelf. Daar stond geen straf op.

Het eigenlijke doelwit van deze dag was de Philipsfabriek te Eindhoven. Ze hebben dat daar ook perfect afgewerkt. Langs heel de weg hebben ze, steeds laag vliegend, alles een goede beurt gegeven. De vijand kon het er mee doen.

25 juli 1943 'n luchtaanval op het viaduct en het spoorwegstation van Woensdrecht aan de Zeeuwseweg en in de omgeving van Lindonk op het zendstation. Lichte schade aan de lijn en de spoordam. Geen gewonden.

17 augustus 1943 op het vliegveld en omgeving zonder veel schade en zonder doden of gewonden, wat de burgers betreft. Wat de soldaten op het vliegveld betreft, dat was voor ons niet te zien. Zo was ook de luchtaanval op:
18 auguatus 1943. De aanvallen volgden nu zeer snel op elkaar.

5 september 1943 'n aanval op het kleine zendstation op het gehucht Zandvoort vlak bij het vliegveld. Het was zondagmorgen half tien, tien uur, dat 'n kleine formatie vliegtuigen 'n duik naam naar het zendstation. De mensen gingen juist naar huis uit de tweede H. Mis en anderen kwamen naar de Hoogmis.
Allen vluchtten weg om dekking te zoeken. Want 's zaterdagsmiddags en 's zondags werd vaak gebombardeerd en bij ingeving werd nu dekking gezocht, want er zou wel wat komen. De splinterbommen vielen in de omgeving bij het zendstation. Bij de burgerbevolking viel één gewonde.

19 september 1943 op het vliegveld, waarvan geen bijzonderheden zijn te melden.

3 oktober 1943. Dit is de grootste luchtaanval van alle bombardementen, die we meemaakten. Het was zaterdagmiddag omstreeks 4 uur.
Drie groepen van 36 bommenwerpers omgeven door jagers kwamen in drie golven op het vliegveld aan. Voor iedere groep één vliegtuig vooraan, vermoedelijke de commandant van de groep. Daarachter 35 stuks bommenwerpers keurig in formatie. Het voorste vliegtuig gaf,door de vleugels van zijn toestel op en neer te bewegen het sein tot afwerpen van de bommen. Hierna wierpen alle 35 bommenwerpers hun last af. Het leek wel of de bommen als aardappelen uit het vliegtuig werden afgeworpen. Dit geschiedde zo driemaal achter elkaar. Geen der Engelse vliegtuigen ging verloren.

(Het was de verzetsbeweging van Hoogerheide bekend dat deze zware aanval zou worden uitgevoerd. Enige tijd voor de aanval is op verzoek van de Inlichtingendienst Nederland door één van de verzetsmensen een plattegrond van het vliegveld en omgeving in details verstrekt en door de Engelandvaarders naar Engeland overgebracht. Deze aanval was nodig omdat de jagers van het vliegveld Woensdrecht de Duitse bommenwerpers begeleidden bij hun aanvallen op Engeland en op schepen in de Noordzee.)

Het geluid van de vliegtuigen was zo overweldigend, dat het afweergeschut nauwelijks meer hoorbaar was. De vuurmonden hadden zo hun best gedaan, dat ze op hetlaatst niets meer te vertellen hadden. Want door het zeer lange schieten waren de lopen van de kanonnen zo warm geworden, dat er op het laatst geen kogel meer door kon. Maar het ergste van al was, dat de Duitsers aan de arbeiders, die er op dat ogenblik werkzaam waren en wel in totaal meer dan 2000, geen verlof gaven van het veld te gaan. Onder hen ontstond paniek. Sommigen konden in 'n schuilkelder vluchten, anderen zochten een beveiliging tegen de scherven door plat op de grond te gaan liggen en weer anderen probeerden 'n uitgang van het veld te bereiken,

terwijl enkelen in vertwijfeling als opgejaagd wild voor de draad bleven steken.

Het mag dan ook wel een wonder genoemd worden, dat niemand van hen ook maar de minste verwonding heeft opgelopen. Vooral als we bedenken, dat na de beide aanvallen er 287 bomgaten op het vliegveld werden geteld. Om dan maar niet te spreken van de honderden bomgaten daarbuiten.

Vooral de Huijbergseweg en omgeving was zwaar getroffen. Eén was er in de sloot gaan liggen voor dekking. Doch vlak bij hem op de weg viel 'n bom met het gevolg dat de man totaal onder het zand bedolven werd.
Op het gehucht "Het Eiland" onder Huijbergen was dokter Van de Kar juist op ziekenbezoek. Rondom het huis vielen veel bommen. Gelukkig bleef het bij 'n enkele gewonde, doch de huizen hadden veel geleden.

'n Geheel bijzonder voorval was wel, dat op het ogenblik van het bombardement op het gehucht "de Kooi", vlak aan de draad van het vliegveld noord-oostelijk van de Wouwbaan bij de landbouwer J.B. Belden-Sebrechts het kindje Joannes geboren werd als het dertiende kind van het gezin. Zij die ter verpleging waren hebben er ware doodsangsten uitgestaan. Rondom de boerderij, welke buiten de draad stond, zijn tientallen bommen gevallen. Niemand bekwam ook maar het minste letsel.

9 oktober 1943: weer 'n aanval op het vliegveld, doch van geen betekenis.

20 oktober 1943: dit was geen zwaar bombardement. Het kwam vrij onverwachts. Het is daarom het meest treurig geworden, omdat hierdoor drie gehuwde mannen dodelijk werden getroffen.

Dit is het laatste bombardement geweest op het vliegveld. Telkens na zo'n aanval werden de vrachtrijders en de boeren aangezegd om de bomgaten te komen dichten. Er werd goed voor betaald, doch lang niet iedereen had lust om voor de Duitsers te werken en bovendien was het niet zonder gevaar.
Vandaar dat tot dwangmaatregelen door de Duitsers werd overgegaan. Meestal bleef het rijden beperkt tot hen, die er van het begin af aan voor hadden gereden.
Een zware Amerikaanse bommenwerper, welke zijn hoogte niet kon houden, daar hij onderweg aangeschoten was, vloog laag over het dorp. De piloot trok zijn toestel nog even op om niet tegen een dijk te vliegen. Doch het mocht hem niet lukken zijn toestel aan de grond te zetten in de Hinkelenoordpolder.
Een landbouwer, die op het plat dak stond van zijn huis, zag de bommenwerper op hem afkomen. Hij sprong in vertwijfeling van het dakje. Op hetzelfde ogenblik liet de piloot het toestel een zwenking maken. Hij kon niet voorkomen, dat 't met 'n smak

tegen de grond sloeg. Hierdoor ontplofte de bommenlast en vloog alles uit elkaar. Overal lag het vol wrakstukken en het terrein was als bezaaid met mitrailleurkogels. Het toestel had 'n geweldig gat in het aardappelveld gemaakt. Machine en piloten waren verbrand. Dit gebeurde in augustus 1943.

DE VERZETSBEWEGING.

Reeds in de eerste dagen van de bezetting werden de koppen bij elkaar gestoken om te beraadslagen wat gedaan moest worden en ook hoe hulp kon worden geboden. Het spreekt vanzelf dat de groep niet zo heel groot was en dat allen 'n functie in het burgerlijk leven vervulden welke voor dit doel zeer goed van pas kwam. Tot de groep van de verzetsbeweging behoorden ook de commiezen.

Zij gaven de berichten door, zorgden voor geldinzameling voor gedupeerden en onderduikers en waarschuwden tegen Duitse maatregelen. Zij veranderden persoonsbewijzen, zorgden voor de tweede stamkaart en voor levensmiddelenkaarten. Zij plaatsten personen in de voedselvoorziening om niet naar Duitsland te moeten gaan werken.
Zo zijn er nog veel andere zaken te noemen, doch het zou ons te ver voeren.

De verzetsbeweging stond in nauw contact met die van Bergen op Zoom, waarmee de gehel Zuid-Westhoek was verbonden. Eerst op het einde van de oorlog kreeg de verzetsbeweging moeilijkheden met de bezetter door spionage en verraad van de tegenpartij. Dit heeft enkele doden geëist in Bergen op Zoom en de gevangenneming van enkele personen uit onze gemeente, die later werden vrijgelaten.

Ook het arbeidsbureau van ons district te Bergen op Zoom heeft alles gedaan om het uitzenden naar Duitsland te voorkomen. Zelfs de verplichting tot aanmelden van vrouwelijke en mannelijke personen tussen de 18 en 45 jaar werd door dit bureau gewoonweg genegeerd.

DE OPROEPING VAN DE OUD-MILITAIREN IN MEI 1943.

Als de kat in het nauw is, maakt ie rare sprongen; zo ook de Duitsers. Hoe moeilijker het voor hen werd, des te meer vreesden zij de hulp aan de Geallieerden. Daarom werd de verordening uitgevaardigd, dat alle oud-militairen zich weer voor krijgsgevangenschap moesten melden. Vanuit Londen kwam de raad niet te gaan of desnoods onder te duiken. Over Nederland kwam een staking, welke door de Duitsers spoedig werd gesmoord door doodvonnissen.
Ook hier werd gestaakt, doch alleen maar door de boeren met de melkleverantie aan de fabriek. 't Was zo afgelopen.

Twee oud-militairen uit onze gemeente hebben zich gemeld. De rest, bijna uitsluitend commiezen, zijn ondergedoken. Anderen meldden zich met een "Ausweiss", ofschoon het zeer moeilijk was er een te krijgen. Dan waren er vele van onze gemeente, die ingeschakeld werden bij de brandweer. Zo kreeg dit corps een uitgelezen gezelschap van spuitgasten erbij.

INKWARTIERING.

De inkwartiering in het algemeen was wel het meest lastig. 'n Enkeling vroeg bij uitzondering om inkwartiering, omdat er 'n cent mee verdiend werd. Doch verreweg het grootste percentage was daar niet op gesteld. Zo was 'n kwartiermaker een gehaat persoon.
Vaak werd de burgemeester ervoor aansprakelijk gesteld. Want hij moest doorgaans zorgen, dat er voor zoveel personen inkwartiering werd verschaft. Ingeval er grotere huizen of gebouwen gevorderd werden, gebeurde dit meestal door de commandant van het vliegveld zelf. Want in hoofdzaak was de inkwartiering in verband met het vliegveld. En daar Woensdrecht voor dit doel te ver af lag, heeft dit dorp eerst op het laatst van de oorlog de meeste inkwartiering gehad.In het begin werd hier en daar 'n huis of voor enige tijd een café gevorderd, doch daar bleef het dan ook bij. Erger werd het op het einde. De pastorie van pastoor Stallaert was het eerst aan bod. De helft werd bezet.Iets later moest de pastoor zijn voorkamer ook nog afgeven en werd hij teruggedrongen in de keuken en 'n aangrenzend kamertje. En eindelijk kwam de derde periode: helemaal eruit.
Geleidelijk aan was het meubilair bij de parochianen ondergebracht en ging de pastoor zelf naar Cornelis Uytewilligen, even voorbij de kerk aan de weg naar de polder. Hij mocht nog van zijn tuin en kelder gebruik maken. En toen bij de bevrijding de Duitsers uit zijn pastorie waren verjaagd, nam hij zijn intrek in de kelder.

In die laatste tijd werd ook de meisjesschool gevorderd, evenals verschillende cafés en boerderijen. Op de laatste werden zelfs versterkingen aangebracht.

WAT HOOGERHEIDE AAN INKWARTIERING MEEMAAKTE.

Het jongenspatronaat werd eerst bezet door onze eigen soldaten, daarna door de Fransen en vervolgens door de Duitsers, die het praktisch niet meer vrijgegeven hebben. Heel in het begin is er enkele maanden school gedaan voor de meisjes en van toen af werd het 'n opslagplaats voor materiaal van leidingen voor licht en telefoon. Op het laatste kwamen er N.S.B.-ers in en autobestuurders, die zich voor de vlucht met de Duitsers gereed moesten houden. Zij hebben zowat het hele gebouw leeggemaakt.

Dan volgde het Philomenagesticht van de Eerw. Zusters van het gezelschap van J.M.J. Dat is erg vaak van bewoners gewisseld. Eerst werd de meisjesschool gevorderd. Daarin kwamen de Duitse meisjes voor de administratie van het vliegveld, enz. enz. Er werd zelfs nog een lokaal bijgebouwd met keuken. Bij warme dagen lagen die dames te zonnebaden op het grasperk voor de school. Tot grote ergernis van de voorbijgangers, waartoe de zusters met de schoolkinderen behoorden.
Vervolgens werd de voorbouw in beslag genomen en op 29 mei 1942 moest het gehele gebouw ontruimd worden. Met man en macht werd er gewerkt om in twee dagen tijds het hele gebouw te ontruimen. Hierbij ontstond er nog een moeilijkheid, wat meegenomen mocht worden en wat niet. Veel werd er bij de mensen in bewaring gegeven. Enkele dingen gingen naar hun nevenklooster in Woensdrecht.

Daarheen vertrokken ook de onderwijszusters en de zusters van het Wit-Gele Kruis. Deze laatsten hielden een oogske in het zeil wat betreft het gebouw in Hoogerheide. Zij reisden op en neer naar Roosendaal naar de zusters in de Molenstraat, waar de zusters van Hoogerheide hun tijdelijk verblijf hadden. Zij betrokken een aparte vleugel van de nieuwbouw aan de St.-Vincentiusstraat en leefden daar gelukkig.

Onder het gebouw hadden zij goede schuilkelders, die zij deelden met de bewoonsters van het huis. Reeds voor hun vertrek naar Roosendaal was de algehele ontruiming zeer nabij geweest. Daarom waren de kostbaarheden in de kluis van de sacristie ingemetseld. Dit was ook het geval met enkele kelders. De kapel zou door de Duitsers niet gebruikt worden en daarom kon deze voor sommige zaken als bergplaats dienen.

Toch moeten we nog iets over het klooster vertellen: het is nl. door heel Nederland bekend geworden, dat 't op Hoogerheide in het klooster spookte. Het was nu eenmaal een gebouw van heiligheid. En de Duitsers en met name die Duitse meisjes hadden weinig of geen geloof mee, maar waren met des te meer bijgeloof behept.
Aanhoudend hoorde men 's nachts voetstappen. Dan weer begonnen alle schrijfmachines des nachts te tikken, somtijds werd er een zwaar gesnork vernomen en eens werd het nachtelijk duister verstoord door op- en neergaande lichten boven het kloosterkerkhof. Dan weer stappen in de tuin, 'n dreigend geluid.

Dat was niet meer uit te houden. En zonder waarschuwen knalde een soldaat z'n revolver leeg en .... werd 's morgens een dood paard gevonden.

De lichten waren de ogen der katten, die in het nachtelijk duister op jacht naar muizen waren.

En de voetstappen: ze waren van inbrekers, die hadden bemerkt dat er levensmiddelen door de zusters waren verborgen.
En toen ook dat ontdekt werd, was het spook ook verdwenen.
Doch deze griezelige spookgeschiedenis werd aanleiding voor de Duitse meisjes om alle matrassen en tafels tegen de deuren op te stapelen om te voorkomen, dat het spook 's nachts bij hen binnen zou komen. Sommigen onder hen vonden het veiliger om 's avonds de fiets te pakken en beladen met deken naar het vliegveld te gaan om te slapen.

Helaas heeft de inbrekersaffaire tot gevolg gehad, dat alles wat hol klonk, werd opengebroken. De sacristie met zijn kostbaarheden moest ontruimd worden, evenals de kapel. De slaapzaal met de houten chambretten werd afgebroken en van het hout werden koffers gemaakt om het nodige bij verlofgang te kunnen meenemen.

DE PASTORIE.

In het begin inkwartiering. Lange tijd werd deze met rust gelaten totdat het in augustus 1943 vaststond, dat ze eruit moesten. Gezien de les van het klooster werd reeds in stilte de verhuizing begonnen, zodat, toen op 3 september 1943 de pastorie moest worden verlaten, er 'n armzalig boeltje achtergelaten werd. 'n Tafel met wat oude stoelen en in de keuken 'n fornuis, dat bij de smid uit de ijzerhoop was gehaald en met wat zwarte lak was bijgewerkt. 't Ding kon onmogelijk branden.

De pastorie werd beneden geheel ingericht als lazaret voor de gewonde soldaten van het vliegveld. De achterzaal had het aanzien van 'n gezellig zitje voor de soldaten. Er is echter nooit 'n gewonde soldaat binnengebracht. De pastorie heeft altijd leeggestaan tot aan september 1944, toen de grenstroepen der Duitsers er hun intrek namen. Bij de beschieting van de gemeente van 6 op 7 oktober 1944 hebben ze het gebouw ontruimd en alles in de steek gelaten.

De pastoor had met de dienstbode zijn intrek genomen schuin tegenover de pastorie bij de dames Koekhoven. Hierdoor hield hij nog min of meer toezicht over zijn eigendom en de tuin. Deze mocht hij nog gebruiken. doch voor het fruit rijp was, was het al verdwenen. Later werd de tuin afgezet en bleef alleen het stuk bij de sacristie nog vrij.

Kapelaan Cosijn had zijn bivak opgeslagen bij Adrianus Somers-van Hooydonk, in de volksmond: Ariaan de Bode, en kapelaan Smits, die slechts drie dagen op de pastorie had gewoond, belandde bij de rentenierende landbouwer Alphons Jansen-Koch. Alleen het eten was gezamenlijk bij de pastoor. Eerst na Nieuwjaar 1945 was alles weer bijeen in de pastorie.

De schoolgebouwen zijn vaak in beslag genomen. De meisjesschool was direct aan de beurt en er werd school gehouden in het jongenspatronaat en in enkele gebouwen van het klooster, o.a. 't Mariahuis, het gymnastieklokaal, oud-rectoraat, enz.

Hierna kwam een algehele verhuizing naar danszalen en cafés: bij Adam Verschuuren de bewaarschool, bij Jan Bapt. Luyks in Woensdrecht de naaischool, bij Adrianus Verbeek in Woensdrecht de jongensschool, enz.

De jongensschool is ten slotte toch de dans niet ontsprongen, omdat er 'n gaarkeuken voor het leger moest komen. De nodige barakken werden er gebouwd en er werden bureaus gemaakt, zodat ook het hoofd der school Adr. Coremans met zijn gezin en inboedel kon verhuizen. Hij kreeg het huis, waar Cath. Jacobs vroeger gewoond had naast Jan Soffers aan de ingang van de Putseweg.

Verschillende malen moesten de leerlingen verhuizen omdat de zaal of het café weer gevorderd werden. De kinderen hadden vaak maar halve dagen school om allen een beurt te kunnen geven. Op het laatst was het zo erg, dat om beurten school gedaan moest worden in de kerk om ze niet voortdurend op straat te laten lopen: in de voormiddag de meisjes en in de namiddag de jongens; iedere klas over de kerk verdeeld. 't Was te begrijpen dat de eerbied in Gods huis wel enigszins verloren ging. 't Was een vreemd gezicht zo hier en daar een groep te zien, die door de onderwijzer of de zusters werd toegesproken of wanneer het gezamenlijk lezen begon. Dit heeft zeker nog een half jaar geduurd tot aan de bevrijding.

Dat de schoolbanken en borden alsmede de leermiddelen ontzettend hadden geleden, laat zich verstaan. Doch de grote klap kwam door de inslaande granaten, waardoor banken en borden vol gaten kwamen.

Particuliere huizen zijn zelden geheel gevorderd. Het was meest als z.g. Schreibstube. Inkwartiering was er hier en daar altijd. Toch is dat alles bij elkaar nog meegevallen naargelang we zo dicht bij het vliegveld zaten.

DE KLOKKENROOF OP 24 MAART 1943 IN DE GEMEENTE WOENSDRECHT.

Was reeds het mooie geluid der bronzen stemmen der klokken verstomd door de verbodsbepalingen om te luiden, erger werd het, toen het bevel kwam om de klokken in te leveren.
De vijand had het metaal nodig voor zijn oorlogswapenen. Doch de meeste mensen kenden nog heel goed de spreuk, welke destijds in België in 1914/18 reeds gebruikt werd : "De klokken uit de toren - de oorlog verloren!".

De Firma P.N. uit Venlo had het werk aangenomen om overal de klokken uit de torens te verwijderen. Zo kwamen deze handlangers om duivelsgeld te verdienen naar de gemeente Woensdrecht.
Of de mensen al woedend keken of de mannen met scheldwoorden ontvingen, niets mocht baten en onder protest van de pastoor van Hoogerheide en Woensdrecht en onder dat van de rector en Overste van het St.-Philomenagesticht werd de roof voltrokken.

In Hoogerheide kwamen drie klokken uit de torens :
de grootste : O.L. Vrouw Hemelvaart, gewicht : 719 kilo,
de tweede : H. Antonius, gewicht : 371 kilo en
de derde : H. Gerardus Majella, gewicht 199 kilo.

Deze laatste klok was kapot geschoten bij de bezetting van de Duitsers op dinsdag 14 mei 1940.
Het consecratieklokje in het kleine torentje boven het priesterkoor mocht blijven hangen. Het dateert uit het jaar MDCLV - 1655 met een medaillon van de beeltenis van een heilige met randschrift: S.Simon, ora pro nobis, aan de ene kant van het jaartal en aan de andere kant een medaillon met de beeltenis van St. Michaël, die de duivel verdrijft.
Mogelijk is dit klokje afkomstig van de St.-Michielsabdij van Antwerpen, die dit destijds aan de kapel te Hoogerheide zou hebben geschonken of het kon gekregenzijn bij de bouw van de eerste kerk te Hoogerheide rond het jaar 1700. Het mocht blijven en werd nadien overgebracht naar het uurwerk om de tijd aan te geven, daar de grote klok, waarop het uurwerk sloeg, nu verdwenen was. Het geluid was zwakker, doch van 'n helder zilverachtig geluid.

Het Philomenagesticht, dat slechts een klein klokje had, zag ook dit nog uit het torentje verwijderd worden. Dit schijnt later als klokje gegeven te zijn aan de kerk te Standaardbuiten.

Te Woensdrecht werd 'n gat gemaakt bij de klokkestoel om de klokken eruit te kunnen halen. De mannen stonden voor niets.

De klokken waren :
1. Maria, gewicht 538 kilo,
2. Norbertus, gewicht 269 kilo en
3. Joannes, gewicht 154 kilo.

Hiermee waren alle luiklokken weg en geen enkele ervan is na de bevrijding teruggevonden.

INLEVERING VAN DE RADIO'S IN JUNI 1943.

De Duitsers hadden niet alleen materiaal nodig zoals klokken, doch ook het luisteren naar nieuwsberichten van de overkant was voor hen uiterst gevaarlijk en bovendien konden ze de toestellen goed gebruiken om hun troepen er van te voorzien.

Want deze moesten op de hoogte blijven van de overwinningen op alle fronten en van het nieuwe wapen dat komen zou.
Daarom kwam in maart 1943 het bevel dat alle radio-ontvangtoestellen moesten worden ingeleverd.

Zelf hadden we nooit kunnen denken, dat 'n verbod om naar de Engelse zender te luisteren gemaakt zou worden. Doch de angst van betrapt te worden zat er zo in, dat niemand voor een ander wilde weten, dat hij naar de overkant luisterde. Toch was de Duitser er niet gerust op, want nu was het: allemaal inleveren! het werd dan ook gedaan, althans het had er alle schijn van.

Voor onze gemeente kwamen er 390 toestellen op het gemeentehuis te liggen. Eerst werden ze gekeurd of het ding nog wel speelde. Nou, er waren prachtexemplaren bij. Er was fabriekswerk, maar ook het meest leuke reuze prulwerk van amateurs.
Dan waren er velen die voor de buurlui niet wilden weten, dat ze hem niet inleverden. Daarom ging men met een grote lege doos de straat uit en .... 'n straatje om, om met niets terug te komen. Doch thuis was het toestel goed opgeborgen om op gezette tijden naar de buurman te luisteren van over zee. En mocht later toch blijken, dat niets ingeleverd was, dan was het nog de kift.
Alla, het is voorbij. Ook mooie nieuwe toestellen zijn er op de hoop gegaan. Maar ze zouden terugkomen. helaas werd dat ijdele hoop, toen in mei 1944 alle toestellen op een vrachtwagen werden geladen en naar Breda verhuisden om opgeslagen te worden bij V&D waar meer PTT-goed lag. Enkele toestellen zijn na de bevrijding teruggegeven.

De Duitsers kwamen huiszoekingen doen naar de radio.
Zo was een bakker, een geweldige anti, juist zijn buurman van overzee aan het beluisteren, toen er zwaargelaarsde mannen in zijn buurt waren. "Da's ter bij," dacht hij. Maar er was nog een kans. Hij kroop gauw in bed met zijn toestel onder de dekens.
'n Flesje op het nachtkastje en .... ziek, dat ie was! In deze kamer ligt mijn man krank, wist vrouwlief aan de gehelmde soldaten te vertellen. Het gedreun der laarzen was weggestorven en de zieke trok naar zijn trog om te gaan werken. Eerts draaide hij nog zijn "fleur de tabac" en dacht daarbij aan zijn veestapel op zolder: 'n kloek met kuikens.

Er waren er velen, die 'n toestel in elkaar geprutst hadden, dit inleverden en hun goede radio zeer vernuftig opborgen om te kunnen luisteren. Anderen begroeven het goed verpakt in de grond. Deze toestellen hebben veel geleden.

DE VERDUISTERING.

Dit was voorzeker een teer punt, waaraan streng de hand werd gehouden. Na proefneming was in de kerk van Hoogerheide een perfecte verduistering aangebracht. De grote papieren gordijnen

voor de ramen werden opgetrokken en het was overdag even licht als voor de afscherming.

WAT DE OORLOG MET ZICH BRACHT DOOR SCHAARSTE.

Zoals bij de aanvang van dit werk geschreven werd, was er in ons land van alles in overvloed, waardoor de prijzen laag waren. Doch door jaren werkloosheid was het volk arm en niet in staat om te kopen.

Ofschoon van regeringswege verboden was om te hamsteren, konden het velen niet laten om op het eind van 1939 tot mei 1940 grote voorraden aan te leggen. De een deed 't in het groot, de ander in het klein. Doch de oorlog met zijn goed geordende distributie op bonnen duurde te lang om toe te komen. De vijand at van ons mee en kocht ons bovendien nog leeg. De niet-strijdende Duitser was meer pakjesdrager dan soldaat.

Er werd door de regering 'n strenge controle uitgeoefend op 't graan dorsen om de voedselvoorziening gaande te houden. En onder de leuze "Nederland voedt zichzelf" moest ieder plekje grond bebouwd worden. Ja, het kwam zover, dat de plantsoenen in de steden aardappelvelden, enz. werden. Aardig was het dat een appelboom geheel geplunderd was, waarna de snaken er een bordje hadden opgehangen: "Nederland voedt zichzelf".

Onze mensen, mannen, vrouwen, zelfs kinderen, gingen naar de boer, die aan het dorsen was om wat tarwe of rogge los te krijgen. Het oog der wet zag nauwlettend toe bij het dorsen, doch zo nu en dan werd er wel eens een oogje dicht gedaan, opdat de mensen iets zouden krijgen.

Ook van de kant der boeren was er medewerking. Gaarne werd er bij het dorsen door het manvolk een handje geholpen, omdat ze wisten, dat er voor hen voedsel te verdienen was.
Overal werd "in het zweet des aanschijns" brood verdiend.
Want wanneer de molenaar er niet aan te pas kon komen, gebeurde dit met de koffiemolen of met een zwaardraaiend graanmolentje, wat het koren meer brak dan maalde.
Bij de bakker kon men alle mogelijke soorten van zakjes zien met grof of iets meer fijn gemalen tarwe of rogge.Bij feestelijkheden werden zelfs van dit soort meel cadetjes gebakken. Was het niet smakelijk, 't gaf toch in ieder geval een feestelijke stemming.

Het roken van sigaren, sigaretten of pijpen was 'n uiterst penibele zaak. Rookte de gemiddlede Duitser vroeger een pijp of een sigaret, hier vielen ze zodanig in onze goede Nederlandse sigaar, dat dit artikel spoedig zeer schaars begon te worden. Het rantsoen van de distributie was ontoereikend en dus moest er 'n rokertje gemaakt worden. De tabak werd slecht als we tenminste nog van tabak konden spreken, want er werd veel hop en andere gewassen in verwerkt.

Het toppunt van rommel werd het wel, toen de sigaren 'n papieren dekblad kregen of dit blad onder een licht dekblad van tabak zat. Bij het roken hing er een formele brandlucht. Daarom werd overgegaan tot het verbouwen van tabaksplanten volgens ir. Slits. Er werd zware en lichte tabak verbouwd. Vervolgens werd deze gedroogd en naar de tabaksfabrieken gezonden om ze te laten fermenteren. Daar werd deze tabak tot pijptabak en ook wel tot sigarettentabak verwerkt. Anderen droogden de tabak staken dan 'n blad in hun zak, braken er zo nu en dan 'n stuk af en pruimden de tabak als een lekkernij.Dat is de zo beroemd geworden "Eigen teelt". Ziekten bleven vanzelfsprekend niet uit. Ook het kerven van tabak werd ter hand genomen.

Met de kleding was het treurig gesteld. Alles was op punten, doch de voorraad was spoedig uitverkocht. Er was een groot gebrek aan ondergoed. En 't was alleen maar jammer, dat een pak geen tweemaal gekeerd kon worden. Maar de vrouw had handen vol werk om op te lappen. Doch ook daaraan kwam een einde. Dan geprobeerd om iets in het zwart te kopen, want het moest er komen. De oorlog duurde te lang en daarom verdwenen de lakens op bed om er ander noodzakelijk ondergoed van te maken. Velen schaamden zich om bij de dokter te moeten komen.

Door het gebrek aan boter werd er naar een ander braadmiddel uitgezien. Door de regering was verorderd veel koolzaad te verbouwen. En zoals bij het koren kwam nu ook het koolzaad aan de beurt en de boer moest er weer aan geloven. De olie moest eruit geperst worden. Dat was geen bezwaar en weer was de smid daar om 'n machine te maken. Ja, het ging in het groot door de motor op de machine te zetten. De olie werd gefilterd, moest bezinken en dan maar bakken jongens! Op de smaak werd niet gelet, als 't maar eetbaar was. Het ging er tenslotte om je buik vol te krijgen.

Dan had je nog het clandestien slachten. Och, 1914-1918 had dit al geleerd; doch in deze oorlog was het wel een tikkeltje moeilijker. De controle meneer!!! En de prijzen! Daar werd zelfs niet naar gevraagd. Kunnen krijgen was de hoofdzaak. Er moest gegeten worden en geld was er genoeg. Dat er wel eens tegen de lamp gelopen werd, is niet te verwonderen.

De melk is vaak waterig geweest. Goede melk was er ten enen male niet te krijgen. Er was alleen ondermelk, die in normale tijden aan de varkens werd gegeven. Doch de bay moest degelijk voedsel hebben. Daarom ging menige huisvader met 'n fles naar de boer en kwam nooit te vergeefs.

In deze tijd was de geit in trek. Was vroeger de beroemde "Sanengeit Emma", welke op 9 juni 1912 8,3 liter melk gaf, in trek, daarna de koe, nu had zij haar oude roem terug gekregen. Overal werden geiten gehouden. Vaak gingen de mensen om melk

bij de boeren en thuis gekomen begon men te karnen door met veel geduld en lijdzaamheid de zure melk in 'n fles te schommelen tot met 'n kluitje boter had.

Dan had men nog de vervoermiddelen: de fiets, de auto en de bussen. Gebrek aan fietsbanden bracht met zich mee, dat men op surrogaatbanden aan het fietsen ging: houten banden en volle rubberbanden. Dan was daar nog de fiets met als voorwiel 'n wieltje op luchtbanden van 'n step. De leuze was: "je hangt toch met je benen van de grond". De volle banden waren er de oorzaak van dat de fiets totaal geruïneerd werd. Het was ontzettend moeilijk aan 'n fietsband te komen, laat staan aan 'n binnenband. Ook dit was gedistribueerd. Doch om ervoor in aanmerking te komen was een heksentoer.

De auto's hadden voor of meestal achter 'n heel gasfabriek, dat werkte op fijne anthraciet of op houtblokjes. Zo nu en dan zat de zaak verstopt of brandde de kachel niet. Dan werd ter plaatse een grondig onderzoek ingesteld. Met een lang stuk ijzer werd er in de generator gepeuterd en ging ten slotte de voormond open. Gloeiende kooltjes vielen eruit. En gebeurde dit op een asphaltweg dan verbrandde het wegdek ook.

Met de autobus was het eveneens zo. Even stoppen om de kachel op te poken. Op tijd was je nergens. De bussen waren overvol, omdat men geen fiets had of geen banden of omdat deze afgepakt was door de Duitsers.

Dan had je nog de auto's, waar op de kap een reuze langwerpige kist gebouwd was, met 'n luchtdicht zeil overdekt, waarin gas was om daarop te rijden. 't Was een geweldig gevaarte om te zien.

Ook waren er nog taxi's, welke door 1 PK werden getrokken. Dit kwam zelfs ook voor bij autobussen. Er was geen benzine verkrijgbaar.

Bruiloften en familiefeesten zijn er altijd geweest en zullen er ook altijd blijven. Doch in oorlogstijd met de "spertijd" kon dat vaak moeilijk zijn. Eerst moest men om tien uur van straat tot 's morgens vier uur, later werd dit zelfs acht uur 's avonds. Zo kwam het dat men de feesten veelal in de nacht voortzette om dan om vier uur naar huis te gaan. De gesprekken gingen dan meest over de oorlog en de distributie. Waar het hart van vol was, liep de mond van over.

Van één zaak hoeven we U weinig te vertellen : de zwarte handel. Daarbij komt het geweldig smokkelen en het stelen. Het verschil tussen het "mijn en dijn" kende men op het laatst van de oorlog niet meer. Wat per post of per vrachtauto werd meegegeven, kon voor één derde als verloren beschouwd worden. Alleen gedurende het jaar 1942 werden er 4075 spoorwegwagons opengebroken om

daaruit goederen te stelen. 38.041 diefstallen werden er gepleegd in spoorwegloodsen, benevens nog enige duizenden op de perrons. Eerst in 1943 en 1944 kwam de grote stroom van diefstallen toen alle remmen losgeslagen bleken te zijn.
Het scheen of de inbrekers van hun nachtelijke arbeid dagwerk maakten. De verduistering was hun gunstig en het gestolene bracht bergen geld op op de zwarte markt. De spoorrijtuigen waren bij de bevrijding finaal uitgekleed. Wat aan kussens los zat was verdwenen, evenals de bekleding zelf en de leren riemen aan de portierraampjes.

Ons land zat voor de oorlog op allerlei gebied goed in zijn spullen, doch nadat de Duitsers er met hun grote laarzen doorheen gemarcheerd waren, hadden zij ons land achtergelaten als 'n uitgeknepen citroen. Doch ons volk bleef niet bij de pakken neerzitten, maar pakte van stond af aan stevig aan en wist in betrekkelijk korte tijd weer orde op zaken te brengen.

TENSLOTTE.

Wanneer we de vier en 'n half jaar oorlog voor onze gemeente overzien, dan zijn wij, wat onze gezondheid betreft, er veel beter vanaf gekomen dan de noordelijke provincies. Daar werd op ontstellende wijze honger geleden en moesten de mensen zich voeden met suikerbieten en bloembollen. Het gewone voedsel als brood en aardappelen was er niet.

Wat de hongerwinter van 1944 op 1945 te betekenen heeft gehad laat zich verstaan door het verlof dat de geallieerden hadden gekregen om parachutes met voedselpakketten uit te werpen. Met 'n enorme blijdschap werden deze ontvangen. Doch het gebrek aan voedsel had reeds zijn honderden, ja misschien duizenden slachtoffers geëist.

Danken wij God, die ons de verlossing van de tiran heeft geschonken. Zeker, de mensen hebben in nood leren bidden. Doch vergeten wij niet, dat wat we toen in hoogste nood aan God beloofd hebben, we ook moeten volbrengen. Als 't de mens goed gaat, is hij weer zo gauw zijn goede voornemens uit slechte dagen vergeten. Blijven we God dankbaar, doch vergeten we ook hen niet, die in de strijd om onze vrijheid gevallen zijn en ook hen, die hun leven door het oorlogsgeweld verloren hebben. God heeft hun voorzeker de eeuwige zaligheid en de vreugde des Hemels geschonken.

Was voor ons de oorlog op maandag 23 oktober 1944 afgelopen, het ergste leed was toen geleden, al was nog niet alle leed voorbij.
Er was zeker reden tot juichen, want waar we naar hadden uitgezien was bereikt. We waren vrij!

Ontleend aan manuscript van kapelaan M.J. Cosijn, kapelaan te Hoogerheide van 11 februari 1938 tot 31 mei 1952.
Inmiddels te Clinge overleden.

Uit het gemeente-archief te Woensdrecht.

Op de voorplaat een fragment van de kaart van Jacop van Deventer, cartograaf 1512 - 1575, gecopieerd met toestemming van de uitgever, M. Nijhoff te 's Gravenhage.

Tijding, Kroniek van de Heemkundekring 't Zuidkwartier.
Lidmaatschapskosten *f*.25,-- per jaar, tnv. Penningmeester 't Zuidkwartier, nr. 140521437, Rabobank Ossendrecht, postrek.nr. bank: 1107397

TIJDINGTIJDING